

הפסוק המלא אנחנו

תשנ"א-תשנ"ב

שמינית
א (כ"ט)

עיון ומחקר

דבר אלי במלים

על הדובר והנמען בשירת-הילדים ודרכי עיצובם הלשוני בשירים

מאת מירי ברוך ומאיה פרוכטמן*

עמדתו של הדובר בשיר, זווית הראייה שלו ביחס לעולם ונימת דיבורו, המתכוונת אל הדברים שהוא מספר עליהם, הם מן הנושאים, שחוקרים הרבו לעסוק בהם. רב העיסוק גם בתחבולות הספרותיות הקשורות בדמות הדובר יציר המלים, וכן באמצעים שמהימנותו כדובר ומהימנות המסופר באמצעותו מושגת בהם; לא נשוב ונדוש גם אנחנו בנושאים האלה באופן כללי, אך נקדיש את דיוננו להעמדת הדובר בשירת-הילדים.

כנקודת מוצא לדברינו ניאחז בדברי שיפלי, המגדיר את הדוברים בפרוזה ומבחין בין שני טיפוסים עיקריים של נקודות תצפית — נקודת תצפית **חיצונית** ונקודת תצפית פנימית. על פי שיפלי **הטיפוס הפנימי** הוא המייצג דובר, המספר את הדברים בגוף ראשון (מספר-מבוגר, מספר-ילד, מספר-גיבור, מספר-עד וכו'). ואילו **הטיפוס החיצוני** הוא המספר בגוף שלישי, או המספר "הכל יודע", הנמצא כאילו מחוץ ליצירה. מטבע הדברים, המספר בגוף ראשון (מכל סוג שהוא) משיג הזדהות רגשית רבה יותר מצד השומע/הקורא מאשר ההזדהות. עם דבריו של המספר "הכל יודע"; שכן דברי המספר בגוף ראשון נמסרים באופן סוביקטיבי, מתוך האירוע כביכול, ומשום כך הם מרגשים יותר. המספר החיצוני הוא מלכתחילה נתפס כאוביקטיבי

* פרק מן הספר: מירי ברוך ומאיה פרוכטמן לכל שיר יש שם. עיונים ספרות ולשוני בשירת-הילדים, העומד לצאת לאור בקרוב, בהוצאת "פפירוס".

1. Shipley, Joseph. T. Dictionary of World Literature, Littlefield, Adams & Co. Totowa, New Jersey, 1966, pp. 439—441. וכן עיני: עזריאל אוכמני, **תכנים וצורות** בערך נארטור, עמ' 75—77; יוסף אבן, **מילון מונחי הסיפורת**, בעיקר פרק ה' — "המספר ונקודת התצפית שלו", ירושלים (תשל"ח); רומן יעקובסון בלשנות ופואטיקה "הספרות" ב', תשל"ל 274—285. Kreuzer. Sames. R, *Elements of Poetry*, p. 214.

קרן בית הנשיא משרד החינוך והתרבות. עירית ירושלים — המחלקה לחינוך המרכז לספרות ילדים

המערכת: גרשון ברגסון (עורך), ד"ר אוריאל אופק (יועץ מדעי), חוה ויזל, ד"ר אסתר טרסי, ענת בן-ישי

17/87
87
חובל א
תשל"ח

כל הזכויות שמורות

בהוצאת משרד החינוך והתרבות, המדור לספרות ילדים, ירושלים, דוד המלך 18.

ISSN 0334 — 276 X

בסיוע הקרן לזכרה של ליבי ברקסון ארה"ב

דפוס רפאל חיים הכהן בע"מ, ירושלים

ספר

הקשיש

Renewed Jerusalem.

יותר, יכול לסגל לעצמו כל רמת שפה שיחפוץ, אינו מוגבל בזמן ובמקום, אך מטבע הדברים, כדובר, אין הוא זוכה להזדהות כה גדולה מצד השומע/קורא, כזאת שזכה לה הדובר בגוף ראשון.

עניינו בכאן הוא לנסות לבדוק מה הם יתרונותיה ומה הם חסרונותיה של כל אחת מעמדות הדובר שצוינו, כשהמדובר בשירת הילדים. בשירה לילדים, שלא כבשירה המיועדת למבוגרים, נדרש מן השיר לא רק להיות מוצג לפני הקורא כרצון האמן (ללא תלות בתגובת-הקורא כקורא), אלא יש לשיר גם תפקידים דידיקטיים ולימודיים: עליו להעשיר את אוצר המלים של הילד ולחנכו לערכים (באמצעות המסר כולו או מכיוון של יצירת הזדהות עם הדמות המספרת), להקנות מידע בתחומים שונים ועוד ועוד. מצד שני אין להתעלם מהרצון של המשוררים ליצור חוויה לירית טהורה לעתים גם אצל הילד ולראייתו כקורא שירה פוטנציאלית ככל הקוראים. משום כך, משורר הבוחר בנקודת תצפית מסוימת בשיר שהוא כותב לילדים, חייב לדעת מה הוא עשוי להשיג אצל קוראו ומה הוא עשוי להחמיץ בהעמדת נקודת-תצפית בלתי מתאימה למטרות.

א. הדיבור הפנימי (דובר מבוגר ודובר ילד)

אברהם שלונסקי, אשר העשרת לשונו של הילד היתה מן המטרות החשובות ביותר בעיניו כמשורר, נקט בדרך כלל את עמדת הדובר בגוף ראשון, כשהדובר בשיר הוא מבוגר. אל ההזדהות מצד הילד הגיע בכוח השובבות והמשחק, ועלידי כך השיג שתי מטרות: מחד גיסא משחק דרצדי עם הילד ומאידך גיסא, בהשתמשו בשפה גבוהה העשיר את אוצר המלים של הילד הקורא (בשעה שהנמיך את השפה לדרגת שפת-סלנג ושפה מדוברת, היה זה לצורך השעשוע הלשוני ומשחק המלים).

במלחמתנו נגד ספרות הילדים המקובלת בזמנו כתב שלונסקי: "איני מחבב את רוב ספרות הילדים שלנו. איני מחבב אותה מפני ההתילדות שבה, מפני ההסתגלות הפרינציפיונית בעיקרה לטעמו, כביכול, של הילד, מתוך הנחה שטעמו זה הוא כמעט... דפקטיבי".

כשאברהם משחק עם טלי בשיר "אני וטלי בארץ הלמה", המספר הוא תמידי המבוגר. המשחק הוא משחק של ממש וברמה גבוהה, אך השומע או הקורא עשויים להזדהות עם הסיטואציה המועלית בצורת שיחה (וכאן למעשה מוכנסת בעקיפין גם הילדה כדוברת, אם כי דיבורה נמסר מפי המבוגר) למרות רמת השפה, שהיא גבוהה עד מאוד.

2. ראה, למשל, לאה גולדברג, בין סופר ילדים לקוראיו, ת"א (בלי ציון תאריך), עמ' 55. המחברת מציינת שם, שיש ילדים ששירה לירית לעצמה מדברת אל ליבם.
3. א' שלונסקי, "ספרות ילדים או ספרות ילדותית", אופקים א, (מרס 1960), 9-10.
4. ספרית פועלים, אנקורום, 1957, עמ' 28-34.

למשל:

הִרְהָרָה אֶז חֲמוּטְלִי
הִרְהָרָה וְלֹא לְרִיק:
הַחֲמִטִּין שֶׁלֶךְ - אָמְרָה לִי
וְהוּ שֵׁם גִּוְרָא מִצְחִיק...

קֶדֶם כֹּל מְאֹד תְּמוּהָ
שֵׁשׁ חִירִיק בְּחֲמִטִּין
וְשֵׁנִית, אָמַר מְדוּעַ
דִּיקָא סָמָךְ וְלֹא שִׁין?

אֶז הַשְּׁבָתִי וְהַשְּׁבָתִי,
וְהַשְּׁבָתִי כְּזֹאת הַשְּׁבָתִי:
זֶה בֵּשֵׁם עֲצָמוּ גִרְמֹז,
הַחֲמִטִּין הוּא מְחִמֵּס.

כִּי חוּמֵס הוּא אֶת תֵּלַח
מִכָּל רִגְבֵי וְזִלְזֵל
מִיָּבֶשׁ כָּל צִיץ פֹּרֶחַ,
וְחוּמֵס מִמְּנוּ טַל.

וְחוּמֵס בְּלִי גְמוּסִין,
וּמְזֵה הַשֵּׁם חֲמִטִּין.

אֶךְ תְּלִילָהוּ חֲמוּטְלִי
מִיָּן הַשְּׁבָתִי כְּזֹאת עֲנֵתָה לִי?
"לֹא חוּמֵס, הוּא לֹא רוּמֵס הוּא...
שׁוּם זִלְזֵל וְשׁוּם סִנְסֵן

וְאֶפְלֹ אִם חוּמֵס הוּא
אֶז צְרִיךְ לִזְמַר חֲמִטִּין.

שׁוּב הַשְּׁבָתִי וְהַשְּׁבָתִי
וְהַשְּׁבָתִי כְּזֹאת הַשְּׁבָתִי:

וְהוּ חֵם שְׂבָא מִסִּין
וְצְרִיךְ לִזְמַר חוּמֵסִין - - -

המשחק, מערכת היחסים שבין אברם לטלי, טון הדיבור שלהם זה כלפי זה הם שובביים ומשוחזרים, והשיר נתפס כמשחק מלים וכניסיון כביכול להטעיה מצד המבוגר — כאשר הוא יודע שהילד מבין את ההטעיה ואינו נופל במלכודת, אף עונה תשובה ניצחת. לא רק שאין הדובר מנמיך את רמת ההבעה כשהוא מדבר אל הילדה, אלא הילדה גם מבינה היטב את המלים כולן — ברורות לה המלים חֲמִטִּין, לִחֵ, רִגְבֵי, זִלְזֵל, סִנְסֵן — והיא גם מסוגלת לתקן את "השגיאה" — אם הוא חומס, הרי עליו להיקרא חמסן ולא חמסין! ה"תיקון" של המבוגר ל"תיקון" הילדה חוזר אל האטימולוגיה השובבית ואל השטות — החום שבא מסין גורם את השם המשובש חמסין, שצריך להיות, כביכול, חום סין (אחד ה"הס-ברים" שמביא המשורר).

הילד הקורא או השומע את השיר מוצב, כביכול, בדרגה הגבוהה ביותר — הוא צריך להבין את המלים המתארות את רקע המשחק: **דינור, נחתום, ניבטות, הגי-הינום הלוהטת** (בנקבה דווקא, כבלשון הז"ל, ולא בזכר, הרגיל), **לא לריק**; הוא מבין את שאלתה הבלתי רלוונטית, כביכול, של חמוטלי על החיריק ועל הכתיב **בסמ"ך** ומצפה להתנצחות, שסופה ניצחון הילדה החכמה; ואם לא הבין, הרי כפי

שציין שלונסקי עצמו — **ישאל**. הסיטואציה הנחמדה, אך גם הבלתי-חוויתית, מונעת מן הילד רתיעה או פחד מאי-ההבנה, והוא מתמכר לצלילים השובביים. הדברים שונים בשירה חוויתית לירית, שבה, בדרך כלל, המשורר בוחר בנקודת תצפית של ילד, המספר על חוויותיו. אפשר אמנם לספר את הסיפור מזווית ראייה של חברו של בעל-החוויה (מספר-עד), אך כדי ליצור הזדהות רבה יותר עם הדובר, המשוררים בוחרים בעמדת הדובר-הילד. דמות-דובר זו היא פרובלמטית ביותר ויש בה עיוות בסיסי, שכן הדובר בשיר הוא יציר מלים, הוא המחבר המבוגר, המנסה ל"התחפש" לילד, לראות את הדברים מנקודת תצפית אוטנטית של ילד. אמנם מצוי דובר-ילד גם בסיפורים ושירים המיועדים למבוגרים, אך שם אין הדובר צריך להעמיד פנים של ילד ברוגע הדיבור (פרט לשיחות בין ילדים), ועמדה לירית או אנטי-לירית תובן ע"י הקולט, שהוא עצמו מבוגר ובגדר זוכר זכרונות ילדות.

בבעית האמינות בהעמדת דובר-ילד לקורא-ילד (מובן שגם לקורא המבוגר — הן הוא הבוחר את הספרים...) המשוררת מרים ילך-שטקליס מצליחה להתמודד בצורה מפליאה. מרים ילך-שטקליס כותבת בעיקר שירים ליריים, המספרים על תחושות קיפוח (גינניי, "האנייה", "לבדיתי", ואחרים). הדמות נבנית בעזרת הסיטואציה האמינה, הפרספקטיבות המתאימות, תפיסת הגודל ועירוב הדמיון במציאות — כל אלה משכנעים ביותר, גם כשאין המחברת עצמה ילדה. מידת השכנוע של הדמויות אינה באה על חשבון אוצר המילים והמבנים התחביריים — ואפילו לא על חשבון האלוזיות, המופנות ברובן אל המבוגרי. כמרים ילן כך לאה גולדברג (וכפי שראינו אף ביתר הדגשה כך גם נהג שלונסקי) אינן "מתילדות" או מדברות בשיבושי לשון ובגמגומים. נהפוך הוא, המבנים סדירים, התריזה מודגשת והשפה תקינה (פרט לביטויים אופייניים לילדים: הכי + שם = תואר — "הכי גדולה", הכינוי "חמורה" בשעת רתחה, או הכינוי "גינניי" בשיר הנקרא בשם זה, "אמא" ולא האם וכו'). אמנם יש לציין, כי אוצר המילים אינו כה גבוה ומסובך כבשיריו של שלונסקי; אך כבר צויין, שבשיר לירי חוויתי משחקי מלים שוברים את המתח, ומלים גבוהות מדי מציבות מחסום בפני ההזדהות הטבעית. את העמדת הדובר-הילד משרתים הקישורים שבין הפסוקיות והמשפטים, שהם ברובם קשרי איחוי: המשפטים מונחים זה ליד זה ואינם מצביעים על קשרי סיבה ומסובב.

5. ראה דברי שלונסקי בילקוט אשל.
6. ראה בפירוט על דמות הדובר בשירים "גינניי" ו"האנייה" במאמרה של מירי ברוך, "על דמות הדובר בשניים משירי מרים ילך-שטקליס", מעגלי-קריאה 5 (חורף תשל"ט), אוניברסיטת חיפה, עמ' 81—83.
7. ראה במאמר של מירי ברוך ודב שי: "האלוזיה בשירה לניל הרך" מעגלי קריאה חוב' 6, 1979, ו"על קומה ועוד קומה בשירי מרים ילך-שטקליס", ספרות ילדים ונוער שנה ששית (תש"ם), חוברת ד, עמ' 18—21.
8. ראה: מאיה פרוכטמן, "האיחוי והשיעבוד כבוחרן לסגנונם של טיפוסי כתיבה", בלשנות עברית

המשפטים קצרים וסדורים בדרך כלל במתכונת קבועה, וכן יש בשיר חזרות רבות על מלים ועל צירופי מלים, אנאדורות, מלות קריאה וכו'. בשירת שנות השבעים והשמונים חל שינוי רב בהצגת דמות הדובר בשירה העברית בכלל ובשירת הילדים בפרט. כפי שחדרו לשירה העברית בכלל ביטויי השפה המדוברת, ואפילו ביטויי עגה מיוחדים, וחלה הנמכה כללית ודה-דרמטיזציה באוצר המלים ובמצבים, כן השתנו ערכי שירת הילדים. המשוררים סבורים, כי על מנת ליצור אוטנטיות של דמות הדובר-הילד יש לדבר בשפתו המקוטעת והדלה של הילד, הניכרת במיוחד בשיחתו עם חבריו. משום כך, ומשום הרצון לאנטי-דידאקטיות ולחוסר זיוף, כביכול, ו"חבר'המניות", אין כל מוגמה להעשרת אוצר המלים הפאסיבי של השומע; יתר על כן, יש בשירים מעין לגטימציה לשיבוש-לשון, יש גם שבירת משפטים וקיטועם. למעשה, יש בשירים האלה באופן אבסורדי תופעה דומה שגילה שלונסקי בדרך משחקי המלים והעשרת אוצרן — המשוררים אינם מתיילדים למען הילד, הם למעשה מזדהים אתו, מתגעגעים למצבו כליד, אף נוקטים הרבה התחכמויות לשוניות ומשחקי לשון מורכבים, שהילד צריך להתאמץ להבין אותם — אך במקרה של השירים האלה אין הוא יודע אפילו מה לשאול... בחלק מן המקרים השירים הם טובים פשירים. שיר כזה הוא, למשל, שירו של יהונתן גפן "הייתי הילד הכי קטן בכיתה":

הייתי הילד הכי קטן בכיתה	פְּלִילָה הָיִיתִי בּוֹכָה לִי
הכי קטן בשעור	בְּחוּף הַשְּׂמִיכוֹת
והכי קטן בהפסקה	אֱלֹהִים, תַּעֲשֶׂה שְׁלֹא יִסְתִּירוּ לִי
בסוף השנה פשהו מצלמים	וְשֵׂאוּכֵל לְרֵאוֹת!
ואני הנמוך	אֲנִי חוֹשֵׁב שְׂמִיֶּשֶׁהוּ לְמַעַלָּה
תמיד עומד	שְׂמַע אֶת הַדְּבָרִים
על ארנו הפוף	כִּי עֲכָשׁוּ אֲנִי נָם בְּן־שֶׁבַע
	וְגַם
הילדים הגבוהים עומדים בשורה	מְטֹר וְעֵשְׂרִים.
ופתאם אני מטר ועשרה	
ראשי נוגע	
בחורה	
של המורה.	

חפשית" 2 (תשל"ב), עמ' 29—45; הנ"ל, "הפיל האדום שבגראז", ספרות ילדים ונוער כח (סיוון, תשמ"א), עמ' 3—10.

9. יהונתן גפן, הכוכבים הם הילדים של הירח, הוצ' דביר, 1974.

בשיר נמסרת הסיטואציה מנקודת תצפית של ילד : ילד נמוך, הרואה את העולם "מלמטה", ותחושותיו קשורות תמיד במצבי הנחיתות שלו בגלל גבהו. השיר מעמיד במרכזו "אני" אגוצנטרי קטן — המלה אני וכינוייה התחליפיים (הייתי ראשי, לי) נמצאים תשע פעמים בשיר. הסגנון נרגש, בנוי מחזרות : הייתי, הכי, או ממבנה פסוקיות בלתי מתקשרות מבחינה לוגית, אלא קשורות בדרך אסוציאטיבית זו לזו :

בְּסוֹף הַשָּׁנָה כְּשֶׁהָיוּ מְצַלְמִים
תְּמִיד עוֹמֵד בְּסוֹף הַיְלָדִים
וְאֵנִי הַנְּמוּךְ
עַל אֲרִגּוֹ הַפּוֹךְ

וכן יש פנייה נאיבית לאלוהים בלילה, והאמונה, שאכן האל נענה לו, ואין כאן שיפוט הגיוני, הקובע שבמשך שנה אפשר לגבוה במספר סנטימטרים. צורת הדיבור והמבנים התחביריים אמורים לשרת דובר-ילד ולבנות דמות של ילד, אך למעשה אין כאן דיבור של ילד בזמן מסויים של היותו ילד, אלא געגועים נוסטלגיים של מבוגר, החי שנית את תקופת היותו ילד בתמונות מקוטעות מן העבר : החזרה על פועל העזר 'היה' נותנת הרגשה של מרחק רב ולא של שנה אחת שבין הגילים שש ושבע. למעשה הסוף של השיר, המעיד על סיכום של ילד בן שבע הוא בלתי צפוי ומפתיע — וקשה לדעת אם יש כאן כוונה. ההגבלות החלות על שם-התואר "קטן" — "הכי קטן בשיעור / והכי קטן בהפסקה" — אף הן אינן עולות בקנה אחד עם חשיבה ילדותית — יש כאן התחכמות מילולית ברורה, הבנויה על סטייה מהבי-טויים המקובלים. כך הוא בהצבת הביטוי האדורביאלי "פתאום" ליד הפסוקית השמנית : "פתאום אני מטר ועשרה", כ"שפתאום" אצל ילד, על פי המקובל בשפה, מציין פעילות חד-פעמית חזקה ומהירה, המיוצגת בדרך כלל באמצעות פועל.

ב. הדיבור החיצוני

כפי שציינו לעיל, מעמדו של הדובר החיצוני הוא פחות מורכב ופחות מעורר הזדהות רגשית. המספר "הכל יודע" אינו קשור לזמן ולמקום, אינו מתחפש, משום שזהותו ממילא אינה ידועה, והוא רשאי לבחור לו כל רובד לשוני הנראה לו. שירים הנמסרים ע"י דובר חיצוני הם בעיקר שירים "אוביקטיביים", ועניינם אינו ברגש, אלא במסירת מידע סלקטיבי, הנראה לדובר כחשוב ביותר. כזה הוא, למשל, השיר במסירת מידע סלקטיבי, הנראה לדובר כחשוב ביותר. כזה הוא, למשל, השיר ה"דוב" מאת לאה אמיתני¹¹ :

בְּכֵד הוֹלֵךְ לוֹ
לְאֵט הַדָּב
טוֹעֵם בְּכַפּוֹ
מִן הַדְּבֵשׁ הַנְּחָהּ.
כָּל יְמֵי הַחֶרֶף
יֵשֶׁן לוֹ הַדָּב
בְּקִרְצוֹ הוּא קָם
וְאוֹמֵר "בְּקֶר טוֹב!"

11. לאה אמיתני, במדינת הגמדים, הוצ' טברסקי, תשי"ח.

אך לעתים נוקט המשורר דווקא בדרך "כמו אוביקטיבית" ומתארת כדי לשכנע את הילד בנקודת מבט מסויימת. המספר הראשי במקרה כזה הוא אמנם חיצוני, אך השיר משקף דיבור נסתר של הילד המתואר בשיר בעזרת הלשון, הנותנת לפעלי אמירה וחשיבה פסוקיות תוכן, המגלות את הנאמר. כזה הוא למשל השיר "מדוע הילד צחק בחלום" ללאה גולדברג.

נקיטת דרך השאלה "מדוע הילד צחק בחלום"? והתשובות בפועל "חלם" מצריך ההשלמה של הפסוקית המושאית : "אולי הוא חלם שהפיל הגדול ישב ושיחק עם הילד בחול! וכו', והחזרה על מלת הספק "אולי" (בצד חזרות אחרות) מקרבים את הדיבור ה"כעין חיצוני" הזה אל הדיבור הפנימי.

ג. הנמען

הדובר בשיר תמיד פונה אל נמען כלשהו, ואין הוא מדבר בחלל הריק. והוא מיועד להעביר מסר לנמען הנמצא בכל שיר. בכל שיר מועבר מסר, והדובר שבשיר מיועד להעבירו אל הנמען שלו. אם נמשיך בדבריו של שיפלי, נוכל לחלק גם את הנמען לפנימי ולחיצוני. נמען חיצוני קיים תמיד — זה הוא הילד, המקשיב לשיר, או הקורא אותו. אולם לא תמיד הוא גם הנמען העיקרי, לעתים אין הוא אלא המק-שיב לשיחה שבין הדובר שבשיר לנמען פנימי שבתוך השיר. ברור כי שיר עם נמען פנימי הוא בעל פוטנציות של ריגוש יותר מן השיר, שאין נמען כזה קיים בו. תפקידו של הנמען בשיר חשוב לא פחות מתפקיד הדובר, משום שמערכת היחסים הנבנית בין הדובר לנמען קשורה בשניהם. פנייתו של ילד אל חברו שברחוב תהיה אחרת מפנייתו אל מורו שבכיתה ; סגנון הדברים שלו יהיה שונה, גם אם בשני המקרים הוא כועס, או חש עצמו מקופח. גם דמות-האם כדמות הנמען רווחת הרבה בשירה לילדים, ולה מעמד מיוחד וטון דיבור מיוחד, המיועד לה. דוגמא לעניין זה נראה בשיר "בילי" לנורית זרחי¹² :

הִיָּה לִי כְּלָב
קְרָאוּ לוֹ בִּילִי
בִּילִי שְׁלִי הָאוֹבֵד —
אָמְרָה:
יֵשׁ הַרְבֵּה כְּאֵלֶּה
עַל שְׂטוֹת כְּזֹאת לִיבֵב?
שְׂתַקְתִּי אָמָּא כְּלָל לֹא הִכִּינָה
בִּילִי שְׁלִי הָאוֹבֵד
בִּילִי חֲמוּד לֹא הָיָה סֶתֶם כְּלָב
הָיָה לִי יָדִיד אָמְת.

הדובר-ילד והנמען האמיתי — האם יחד עם הקורא/השומע. הפאתוס נוצר לא

11. לאה גולדברג, צריך קטן, תל-אביב (1978 [1959]), 60—61.
12. נורית זרחי, אני אוהב לשרוך ברחוב. מסדה, 1967.

על ספרי ילדים שעיקרם תצלומים

מאת לאה חובב

א. בין תצלום לאיור

התצלום המלווה את הטקסט בספרי ילדים הוא המחשה ריאליסטית כמעט "אובייקטיבית" לכתוב, שלא כאיור מעשה ידי האומן, המלווה את הטקסט ונותן לו פירוש "סובייקטיבי", ולא תמיד ממחישו בדרך ריאליסטית. כי המאייר מאיר בצורה זויות אחת שבדברי הכתוב, כפי שהוא מבין אותו, וכך מעביר את הפירוש לקורא הצעיר, ואילו הצלם האומן מנציח סיטואציה נתונה כפי שהיא מתגלה לפניו, וככל שהוא רגיש יותר, יבחר את זויות הצילום והראייה המביעה בדייקנות יתר ובעושר רב יותר את הסיפור שמאחורי התמונה.

וכאן ההבדל העיקרי: "איור", אילוטרטורציה, הוא "ציור או עיטור גראפי הבאים להאיר ולהוסיף הסבר לטקסט שבספר" (אבן שושן). הגדרה זו מגבילה את עצמאותו של האיור ושל המאייר, ותוחמת את יצירתו במסגרת הכתוב. כנגד זה, יכול צלם אומן ליצור את הסיפור באמצעות סידרת תמונות שהוא בוחר לצלם, ורק לאחר מכן יבוא המספר וילביש את העלילה במלים המלוות את התמונות המצולמות. במקרה זה, אם הסופר והצלם עשו עבודה רגישה ואומנותית, לא ידע הקורא מי הוא המקור, הצלם או הסופר.

סדרת ספרים מסוג זה נתנו לנו בשנות החמישים הצלמת אנה ריבקין-בריק והסופרת אסטריד לינדגרן, בתרגומה של לאה גולדברג, שאף היא חיברה ספרים עם צילומים של אנה ריבקין-בריק.

1. נויקורסאן הילדה מיפן, ספריית פועלים, 1957; סיאיה הילדה מאפריקה, 1959; לילבס ילדת הקרקס, 1961; נואי הילדה מנתינלנד, 1967; דירק הילד מהולנד, 1970. אלה קרי הילדה מלפלנד, אלי ינס, 1954.
2. "מלכת שבא הקטנה", הוצאת ספרי צפר, 1956; "הרפתקה במדבר", הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשכ"ו.

רק בשל אבדן הכלב, אלא בשל חוסר ההבנה והאטימות שמגלה האם, אשר איננה מבינה את כאבו של הדובר. הנמען החיצוני, הילד השומע, מזדהה עם הדובר וכועס על ה"אמהות", שבעיניהן "כלב זה כלב" ותו לא (מעניין, שהאם מדבר בקלישאות, הבנויות על דרך הניבים של שפת-הדיבור דווקא, ואילו הילד-הדובר, המוסר את הדברים, נוקט רמת שפה גבוהה יותר. במקרה זה המשוררת גילתה רגישות מפתיעה, שכן הילדים, שבינם לבין עצמם אכן מדברים פעמים הרבה בלשון קטועה ומגומגמת, עשויים לתאר בשפה גבוהה ומרוממת את דמותה של הית-השעשועים האהובה עליהם). משום ריבוי הפנים של הנמענים בשירה קשה לבודד לעתים את הדמות העיקרית, אך נראה לנו, שבשירים בעלי מסר חינוכי, כמו למשל השיר "הסבון בכח מאד" למרים ילך-שטקליס¹². הנמען העיקרי הוא הילד הקורא. בשירים הנוסטלגיים של משוררי השנים האחרונות, דוגמת יהונתן גפן, הנמען העיקרי הוא המבוגר — ההורה, הבוחר את הספר לילדו יחד עם הילד, שהסיטואציות מדברות אל לבו יותר מדרך ההבעה. אם נשווה לדוגמא את שירו של מילן, המתורגם, בין השאר, בידי יהונתן גפן בשם "ילדה קטנה וטובה" לשירה של לאה גולדברג "הילד הרע", נראה, שלמרות השאלה המרכזית הדומה, העומדת במרכז השירים, והיא השאלה מהו "ילד טוב" ומהו "ילד רע", ומה הן הסיבות היוצרות סיטואציות של "רע" ו"טוב" בעיני המבוגרים, הרי הדובר-הילד בשירו של מילן אינו ילד הנמצא ממש בתוך סיטואציה, ואילו בשירה של לאה גולדברג הדובר אכן ממוקם בסיטואציה מוחשית. אפילו ההבדל הלשוני בין פעולות חוזרות וטענות כלליות, המיוצגות בתיאור-הפועל (והמשפט) "תמיד" (מילן), לעומת "אתמול" ללאה גולדברג ("הייתי אתמול בבית הדודה") משנים את העמדת דמות הדובר ונקודת מבטו, ילד נצמד יותר לאירוע מסויים, ועליו אמנם אמר הוא לעתים "תמיד" (אפילו הוא חד-פעמי), ואילו מבוגר, ה"מתחפש" לילד, מכליל יותר.

שיר, שרק הילד-הקורא הוא הנמען שבו, והנראה לנו הקרוב ביותר ליצירת דמות נמען חיצונית, שהיא שותפה לשיר עד כדי היהפכה כמעט פנימית, הוא השיר "הסקרנית" לאנדה¹³. המשוררת יוצרת סיטואציה רגעית, ומשתפת את הקורא-הילד נמענה בסיטואציה הזאת, בפתחה את השיר ללא כל אקדמות באמירה: "כדאי לדעת מי שם גר / אולי סנדלר, אולי נגר / — — — והאכזבה בסוף משותפת היא לדובר ולקורא = הנמען כאחד: "אך המפתח הכל מסתיר!"¹⁴.

(המשך בעמוד 16)

13. מרים ילך-שטקליס, אצו רצו גמדים (דביר ת"א), עמ' 10—12.
14. יהונתן גפן, הכבש הששה עשר, הוצ' נושי תל-אביב (בלי ציון תאריך), עמ' 8.
15. אנדה עמייר-פינקרפלד, שירי ילדים, הוצ' דביר (בלי ציון תאריך), עמ' 44.
16. כדאי לציין, שאנדה בשירי-הילדים שלה מרבה בדובר חיצוני דווקא, אך כיוון שהנמען הוא באופן ישיר הילד-הקורא, הוא משתלב בשיר במעין דרך פנימית, כביכול הוא-הוא הדובר עצמו.

ספרים דומים המעמידים עמוד צילום כנגד טקסט מצויים לרוב, חלקם מיועדים לגיל הרך התופש את המוחש יותר מן המופשט, והזקוק ללימוד המציאות באמצעות הצגתה לעיני הילד המתבונן בספר, ובאחרים הכתוב מפורט יותר ומורכב, והם מתאימים לכיתות הבינוניות... בספרים לגיל הרך חייב הטקסט להיות נאמן לתמונה, שכן הילד הקטן דורש התאמה מוחלטת והסבר מדוייק למה שרואות עיניו. עתה יצאו בהוצאת "מסדה" שני ספרים חדשים שבהם תצלומים אומונטיים, האחד בצבעים והשני בשחור-לבן. הראשון לגיל מבוגר יותר והשני לגיל הרך. ההתאמה לגיל נובעת הן מצד הנושא, הן בגלל טיבו של הטקסט, והן בגלל הצמידות שבין הטקסט לתמונה. הספר הראשון, "זוארה בראס-מוחמד", נכתב על-ידי תקוה שריג, לצילומיו של שבתאי לוי (שב), והשני — "יורם והגור הקטן", נכתב על ידי מיכל סנונית, עם תצלומיו של מיכה ברעם. כותרות הספרים כבר מעידות על ההבדל ביניהם. המושג "זוארה" (או כפי שנוהגים לכנותו "זוארה"), אינו ידוע בדרך כלל לקורא, כי זו מלה בערבית. רק כאשר יתחיל הקורא לעיין בספר או יסתכל במילון למונחים שבסופו, יבין את משמעותו. ואילו שמו של הספר השני קרוב וברור אף לילד הקטן.

ב. יורם והגור הקטן

סדרת התצלומים בספר "יורם והגור הקטן" מספרת לנו סיפור שלם. הצלם לא הסתפק בתמונה אחת כדי להעמידה מול טקסט שימלא אחריה ויסביר אותה לילד, אלא הלך בשיטת הסרט הנע, ונתן לנו מספר תמונות עוקבות המציגות תהליך כרצף של זמן, פעולה בהתרחשותה, ולא מצב סטטי. בדרך זו כבר "זורמת" העלילה בתצלומים, והם עשירים יותר מן הטקסט המלווה אותם בצמצום, ולא תמיד בהקבלה מלאה. הטקסט הקצר מודפס בעמוד הימני, בפינה הימנית למעלה, ואילו התמונות משתרעות על פני שני עמודים, ותופשות את השטח העיקרי של העימוד. כגון: הסיפור פותח בשלוש תמונות של יורם המתלבש, כל תמונה מציגה שלב נוסף במהלך לבישת החולצה, ואילו הטקסט אומר בקצרה: "בוקר אחד קם יורם, התלבש" ובעמוד הבא ההמשך: "ויצא אל החצר". אך שלוש התמונות הממחישות יציאה זו כבר מגולות לנו פרט מרכזי נוסף שאיננו בטקסט: תמונה א' — גור כלבים

3. כגון: "זה אני, דור", חוה ורבה, עם עובד, תשכ"ז; "לילך מקבוצת אילנות", צילם: פטר מרום, כתב: נתן יונתן, ספריית פועלים, 1963; "אלינה היא אילנה", מירה מאיר, צילמה: יעל רוזן, ספריית פועלים, 1977, ועוד רבים.
4. מיכל סנונית, "יורם והגור הקטן", צילם: מיכה ברעם, מסדה, 1981.
5. ראה על נושא קרוב: "האיור כרצף-זמן", יוסף שורץ, מעגלי-קריאה 2, אביב תשל"ז, 1977, עמ' 51-79.

על מדרגות הבית, תמונה ב' — פגישת יורם והגור. תמונה ג' — רגלי יורם המתקרר בות אל הגור. דוגמא זו מראה שהתצלומים קדמו לטקסט, הם מפורטים יותר ממנו ומספרים את הסיפור בדרך עצמאית. הסיפור המילולי אינו מדביק את קצב העלילה שבתמונות אלא מפגיר אחריו. רגישותו של הצלם מיכה ברעם מתבטאת גם בזווית הצילום ובהדגשת הרגש של אהבת בעלי-חיים. הוא תפס את החיבוק, הליטוף, החיוך האוהב של הילד המחזיק בגור שמצא בהפתעה. התמונות שבהן מומחש טיפולו בגור והאכלתו, מדברות בעד עצמן, והמלים הנלוות אליהן מתקשות למצות את הרגש. "הביא יורם חלב לכלבלב" — ליד תמונת הילד השוכב על הדשא, ידו מלטפת את הגור המלקלק חלב, והוא מביט בו באהבה. על ידי כך נעשה העיון בתמונות עשיר יותר, והילד שיאזין לטקסט בלבד יימצא נפסד.

העלילה בספר היא מציאותית: שמחת הילד המוצא גור כלבים על סף ביתו, מטפל בו, משתעשע עמו ומטפח לעצמו חלום הנראה כמתגשם — גידולו של כלבלב בבית. לפתע חלה תפנית, עם בואה של הכלבה-האם ואחריה בעלת הכלבים, "אשה עם מגבעת, וסל בידה". כדי לא להסיט את תשומת-לב הילד מן העיקר, ובמיוחד כדי ליצור הרגשת ריחוק וזרות אל האשה הזרה הבאה להפריע לאושרו של יורם, בולטת העובדה שצילומי האשה אינם מגלים את פניה; המגבעת הרחבה מסתירה אותו במכוון ברוב התמונות. עובדה זו מצביעה על רגישותו הפסיכולוגית של הצלם, המביע בכך את אי רצונו של הילד הגיבור — ועמו הילד המאזין — לראות את בעלת הגור, לפגוש בה ולהכירה פנים אל פנים. במקום זה כותבת מיכל סנונית ברגישות רבה על שמחת הפגישה שבין הגור לאמו, שמחה העומדת בסתירה ובניגוד לאזנתו של הילד. הסיפור מסתיים בהאפי-אנד הרצוי לילד הקטן, בו מבטיחה האשה השכנה ליורם למסור לו את הגור לכשיגדל. כאן לומד הילד בעקיפין על הזדקקותו של הגור לאמו, וצער הפרידה ממנו מלווה הבנה וציפייה לשוב. צמצומו של הטקסט משאיר לילד המתבונן בתמונות מקום לדמיון "ולספר" סיפורים נוספים לפי מראה עיניו. עם זאת מסתבר, שחלק הארי בספר הוא של הצלם.

נושאו הריאליסטי של הסיפור המעוגן בעולמו הקרוב של הילד הקטן, התמונות הגדולות והחדות המספרות את המעשה והטקסט הקצר הנלווה אליהן, נותנים בידי הילד הרך אמצעי אומונטי להזדהות עם אהבת בעלי-חיים, תוך המחשה ויזואלית מלאה רגש.

ג. זוארה בראס-מוחמד

אף ספר זה, כקודמו, מעוטר בתצלומים הממחישים את הכתוב. צבעוניותם מוסיפה

6. תקוה שריג, צילם: שבתאי לוי (שב), מסדה 1981.

לספר גוונים חיים וממדים ריאליסטיים, המביאים את הנושא הנדון להמחשה חיה ורעננה.
נושאו של הספר הוא הווי חיי הבדווים במדבר סיני הדרומי, ובמיוחד העלייה לרגל למקום קדוש — "הזוארה", כדי להתפלל על שלום יקיריהם ורפואתם. מטרת הספר היא לימודית-דידאקטית. תקוה שריג אומרת בדברי הפתיחה שאת סיפורי הבדווים שמעה מפי הצלם שבתאי לוי, וכך למדה "להבין את המדבר". לימוד זה היא מעבירה לקוראיה בדרך של סיפור על חיי משפחה בדווית אחת העולה לרגל לראס-מוחמד שבדרום סיני. הסיפור משולב בקטעי אינפורמציה, הקניית מושגים ותרגומם, תיאור מקומות והווי, מנהגים ואמונות המעלים לפני הקורא את עולמם האכזאי של הבדווים. הצורך ללמד את הקורא מושגים רבים בלתי ידועים לו, יוצר הפסקות לצורך מתן הסבר, וקוטע מדי פעם את העלילה. הנה קטע טיפוסי (עמ' 27):

אשתו השנייה של סילמו, עטירה, שופתת קפה למשקה לאחר הסעודה. קודם כל היא קולה את גרעיני הקפה הטריים ב"מחמס", מחבת פח עבה, מיוחדת לדבר. אחר כך היא כותשת אותם בעלי, בתוך המכתש, הנקרא בפה "הון". ועכשו, עד שירתח הקפה, נשוב ונראה מה שמע בקדרה. האם התרכך כבר האורז? וה"ליבה", האם היא כבר אפויה? הליבה היא מין לחם-מדבר שהבדווים מכינים להם. (ההדגשות הן משלי, ל.ה.)

בעמודים הנלווים לטקסט זה מצויות שתי תמונות, שאינן ממחישות בדיוק את המסופר. שפע הכלים שבתמונה בעמוד 26 דורש הסבר נוסף, או שמא מחייב תמונה אחרת, יותר ספציפית. כך גם בעמודים 28—29, שבהם תמונות של ילדים ומש"חקיהם — תמונות נפלאות כשלעצמן! — אך הקורא מבקש לראות כיצד אופה הבדווי את לחמו, דבר שעליו מספרת המחברת. אי התאמה זו שבין התמונות והמסופר מצוייה פעמים נוספות (עמ' 32, 39).

ברור מכאן, שהטקסט חובר וצורף לסדרת תמונות שהביא שבתאי לוי ממדבר סיני, והן ממחישות את חיי הבדווים, אך לאו דוקא את הסיפור שצורף להן. המגמה הלימודית בולטת, והתמונות משרתות מגמה זו, ולא באופן ישיר את הסיפור.

יש לציין את מרכזיותו של ערך כבוד האב שביצירה. עלייה לרגל זו היא לשם תפילה על בריאותו של האב הישיש בן המאה, שכל המשפחה חרדה לשלומו; אך הסיפור מציאותי ואינו מפרנס את הקורא באשליות: הזקן נפטר עם הגיעם לראס-מוחמד...

7. ראוי להזכיר את ספרו של יונתן בן-ישראל, "אנשים במדבר", המלווה בצילומים של אריון פרקש (בשחור-לבן), הוצאת "עמיחי", תל-אביב 1962, אף הוא עוסק בחיי הבדווים במדבר ומטרתו לימודית, ואף הוא מתמקד בחיי משפחה אחת, אך התמונות מותאמות יותר לסיפור.

בספר זה, המיועד לילדים בני שמונה-תשע ומעלה, הטקסט ארוך יותר ועודף על התמונות. המספרת משלבת בו סיפורי מעשיות הרווחים בפי הבדווים, מעשי נסים שונים (עמ' 36—37) הקשורים בקורות שיחיים קדושים. גם נימה אנושית מתגנבת לסיפור, על בני הזוג הצעירים חשוכי הבנים, ועל הנערה הרועה המתעצבת על העז המיועדת לזבח. התמונות והסיפור מעלים את הווי הבדווים בצורה אנושית וחיה, אם כי מותירה הרבה סימני שאלה ותמיהות אצל הילד הישראלי הרחוק מהווי זה.

סגנונה של תקווה שריג יוצר איפוק ושלווה התואמים את שלוות הבדווי במדבר. תורמים לכך המשפטים הקצרים, הנכתבים בטורים קצרים וקטועים במכוון. הנה תאור הזוג הצעיר (עמ' 22):

הם נגשים למצבה, עומדים דוממים
 ופניהם עצובים.
 דומה אפילו שעיניהם דומעות
 הם מתפללים בלחש. מה מציק להם?

אן תיאור הנחת המתנות בקבר שיח' מוסה (עמ' 19), הפותח במשפט ארוך, ואחריו משפטים קצרים הממחישים את הפעולות הנעשות בזו אחר זו.

הנשים בפנים, שולפות משמלותיהן שלל הפצים קטנים ונוצצים:
 קטע של שרשרת,
 מחרוזת חרוזי זכוכית כחולים,
 חרוז ענבר כתום, בודד,
 כפתורים צבעוניים,
 פסות בד.

המילון המונחים המופיעים בספר (עמ' 53) מדגיש את המטרה הלימודית, ומהווה חזרה על המושגים שהוזכרו והוסברו במהלך הסיפור.

אין ספק, שספר זה בתמונותיו העשירות ובתיאור חיי הבדווים, שופך אור על פינה אכזונית במדבר סיני, ומקרב את הילד הישראלי לשכנינו הבדווים. התמונות הרבות המלוות את הספר תואמות את המטרה הדידאקטית, ומעלות לעיני הקורא עולם, שהמלים מתקשות לציירו.

ד. בין ספר תמונות למישנהו

שני הספרים שהוצגו לעיל מייצגים שני סוגים שונים שבספרי תמונות לילדים. ההבדל ביניהם מקורו הן במטרת הצלם והן במטרת מחבר הטקסט ובזיקתו לתמונות.

בספר תמונות לילדים, שבו הצלם מתכוון מראש לספר סיפור לילדים באמצעות העדשה, תהיה העלילה מגובשת יותר ואחידה. היא תתמקד סביב גיבורים מעטים, תתרכז במקום ותקצר בזמן. "שלוש אחדויות" אלו מאפשרות לצלם להיות נאמן לרצף הזמן, המובע באמצעות תמונות, המנציחות פרט אחר פרט ויוצרות עלילה רצופה המתמשכת בתוך זמן הנע קדימה. קשה לעמוד בתנאי זה כאשר עלילת הסיפור משתרעת על פני זמן ארוך ובמקומות רבים. הסיפור בתמונות המובע בדרך מרוכזת ודינאמית הוא עצמאי, והכתוב הנילוה אליו הוא מישני, שכן התמונות

"מספרות" את עצמן. הספר "יורם והגור הקטן" שצילם מיכה בר-עם, הוא דוגמא מאלפת לסוג זה.

ספר מסוג אחר יוצר כאשר הצלם התכוון לתעד הווי ודרך חיים של קבוצת אנשים גדולה. כאן לא מתמקד הצלם בעלילה אחת ספציפית, אלא באמתחתו יהיה אוסף של תמונות רבות, הממחישות חיים מגוונים, דמויות רבות ושברי עלילות שאינן מגובשות ואינן אחידות. תפקידו של המספר במקרה זה הוא לברור ולמייין מתוך התמונות את אלו היכולות להצטרף לסיפור עלילה אחד, סביב דמויות מעטות הקשורות זו בזו. מיקוד המסופר במשפחה ובמאורע מסויים מקרב את ההווי הרחוק אל הילד והקורא. מטבע הדברים, לא תיתכן התאמה מלאה בין הכתוב והתמונה, שכן, הצלם לא התכוון לכך מראש, ומחבר הסיפור לא היה לו אלא מה שנמצא לפניו. אם מטרת המספר היא למסור חווייה ריגושית, ימעט לצרף תמונות שאינן תורמות לסיפור; ואם מטרתו היא דידאקטית, ממילא לא תיווצר התאמה בין התמונות לעלילה, והוא יבנה את הסיפור וההסבר הלימודי על פי התמונות המצויות בידו. בכך ילך המספר בעקבות הצלם, וסיפורו יתעד הווי יותר מאשר יספר סיפור שיש בו עלילה עצמאית חייה וקולחת, בעלת אחדות פנימית. סיפורה של תקוה שריג, "זוארה בראס-מוחמד", הבנוי על פי תצלומיו של שבתאי לוי, הוא דוגמא לסוג השני.

(המשך מעמוד 10)

אפשר עוד להוסיף דברים על היחס המורכב בין הדובר והנמען ועל הדרכים לעיצוב הדמויות האלה, אך דבר אחד אפשר לקבוע בבטחה: לא הנמכת רמת הדיבור מבחינת אוצר המלים או התחביר ולא הצגת גמגומי-לשון הם המעצבים את הדובר האוטנטי שבשירת הילדים; נהפוך הוא — הגימגום וההתיילדות הם בדרך כלל נחלת המבוגר, המתאמץ לשאת חן בעיני הילד. ומכיון ששיר-הילדים הוא ראשית לכל שיר, הרי שיר-הילדים הטוב והאמין יהיה אותו השיר שייכתב בידי משורר-אמת, תהא השקפתו החינוכית אשר תהיה ויהא הז'אנר שהשיר ייכתב בו בן תקופה קודמת או ז'אנר חדיש ומשקף גישות חדשניות; הוא הדין בעיצוב דמות הדובר הפנימית והחיזונית — תחושה נכונה ויצירת מצבים אמינים בתוך סיטואציות מתאימות יעצבו דמות דובר אמינה ורוכשת הזדהות, והלשון תהיה אותה הלשון שאותה נוקט המשורר באופן חופשי, ללא העמדת-פנים והתחננות.

שירים לילדים ושל ילדים

מאת גרשון ברגסון

להעריך אותו, לסווגו ולהבחין בין זה שנכתב על-ידי ילד לבין שיר שנכתב על-ידי מבוגר גם אם סגנונו סגנון ילדי. חילקתי 9 שירי-ילדים ל-22 מבוגרים, מחנכים, שנושא ספרות-ילדים קרוב להם מפאת עיסוקם או התעניינותם המיוחדת בו. אנשים אלה צויידו בכלים לניתוח יצירה ספרותית לילדים, הם עוקבים אחרי הפרסומים בנושא ספרות-ילדים, שמעו הרצאות וקראו, לפחות, חלק מהפרסומים על ספרות-ילדים — היינו אנשים שלפי ההנחה צריכים לדעת להבין בין שיר לשיר ולמיינם על-פי הכוונה כלשהי.

לעתים, כשקוראים אנו שירים לילדים ואין אנו יודעים מאומה על מחברם, תוהים אנו מיהו בעל השיר. האם מחברו ילד או מבוגר הוא? ואם מבוגר — האם מלאכתו בכך זה עיסוקו או שמא יש פה ביטוי חד-פעמי של אש-עצורה בעצמותיו של אדם. המבוכה גדלה משום שבעת האחרונה מתפרסמים שירים רבים בסגנון פרימיטיבי (במובן בלתי אומנותי), אדרבא משוררים לילדים רואים את עצמם מחוייבים לכתוב שיר ילדי, בנושא המעסיק את הילד, וככל האפשר בסגנון דיבור ובאוצר המלים הקרוב לו ביותר.

ככל שהשיר יראה אותנטי יותר — כן ההצלחה רבה יותר. כשהופיע בסוף שנת 1980 ספרה של הילדה הלית בלום "איך לא קר לגלים" ("כתר") עורר בי הספר תשומת-לב לעובדה שהילדה כתבת כמו משורר בעוד משוררים כותבים כמו ילדים. רציתי לבדוק אם יש בשיר הממוען לילד סממנים שעל-פיהם יכול המבוגר

1. ציורים: רוברט נדלר.

הנשאלים נתבקשו להשיב על 2 שאלות:

1. מי הם המחברים של תשעת השירים:
  - (א) מבוגר
  - (ב) ילד (גילו המשוער)
  - (ג) משורר
2. מה הסממנים שבשיר שהביאום להערכת-השערה זו או אחרת. לכשעצמי הנחתי כי לא קל להשיב

על השאלות משום שהנטייה, כפי שציינתי לעיל, אצל משוררים רבים להתקרב לילד, לבטא את חוויותיו ככל האפשר בלשונו, לתת ביטוי להרהורים הכמוסים והגלויים בצורה האוטנטית ביותר, להקות את מבנה המשפט של הילד — נטייה זאת אופנה היא, ומקובלת על משוררי-ילדים רבים. ככל שהחיקוי טוב יותר, ככל שהיוצר מתקרב יותר אל תפיסת-עולמו, הלוך-רוחו, לשונו של הילד — כן המשורר "טוב" יותר, מקובל יותר, מצליח יותר וספריו נפוצים יותר... כל היוצרים שגרסו שאין ל"התיילד" ואין לרדת אל קומתו של הילד — היו מתאכזבים בקריאתם את היצירות החדשות. אך הרי בכל תחומי החיים אין המחזשים צמודים לקודמיהם, כי אי-לולא כן לא היינו עדים לחידושים.

להלן לוח ההתפלגות של המעריכים:

שם השיר	המחבר האמיתי	המחבר לפי השערת המעריכים		
		ילד	מבוגר	משורר
מה חושב לו המעגל	ילדה בת 9	4	8	9
סוף הוא תמיד התחלה של משהו	ילדה בת 9	9	2	11
ילדה וצלה	ילדה בת 9	3	4	14
אבן גדולה	משוררת	16	1	5
גשם בחוץ	משוררת	18	—	2
טעות	משוררת	12	4	6
הסתו הגיע	ילדה בת 8	16	1	5
הרוח	ילדה בת 8	13	1	2
השלום שלי	ילדה בת 9	3	14	4

1. ר' שלונסקי ילקוט אשל, ספרית פועלים מרחביה 1960 וכן לאה גולדברג בין סופר ילדים לקוראיו, ספרית פועלים, עמ' 58.

השירים שחולקו הם:
3 שירים של שולמית כהן:

גשם בחוץ

טעות

אבן גדולה

מתוך "מחשבות שאינן

רצות לישוב", (הקה"מ)

3 שירים של הילית בלום ילדה בת 9:

ילדה וצלה

מה חושב לו מעגל

סוף הוא תמיד התחלה של משהו

(מתוך "איך לא קר

לגלים" ("כתר"))

1 שיר של ילדה (בת 8), **הסתו הגיע**

(דבר לילדים כרך ל)

1 שיר של ילד (בן 9), **השלום שלי**

1 שיר של ילדה (בת 8), **הרוח**

(משמר לילדים כרך לא)

הנתונים שבלוח, מגלים בתקיפות את הניגוד בין המציאות לבין ההערכה-השערה של הקוראים. המספרים המודגשים מצביעים על ניגוד זה, במיוחד לגבי השירים שנכתבו על-ידי משוררת ורובם המכריע של המבוגרים מייחסים שירים אלה לילד.

יש גם ניגוד בולט ביחס לשלושת השירים הראשונים בטבלה, שיוחסו למשורר והם נכתבו על-ידי ילדה.

הערכה זאת מפתיעה אולי פחות, כי הרי המעריכים מייחסים את השירים למשורר, ומשורר אינו חייב להיות מבוגר דווקא. אנו מכירים לא מעט משוררים שכשרונם נתגלה בצעירותם המוקדמת. השערתנו זאת מתחזקת בכך ששירים אלה יוחסו ברובם למשורר ולא למבוגר, כי הרי הקוראים נתבקשו להבדיל בין השניים ואכן כך עשו בכל השירים למעט אחד.

הערכה קרובה יותר למציאות היא ההערכה של השירים שנכתבו על-ידי ילדים. ביחס לשניים מהשלושה אכן זוהו השירים כאלה שחוברו על-ידי ילדים, להוציא את השיר השלישי 'השלום שלי' שמיוחס למבוגר, ונימוקי המעריכים עמם: ברובם המכריע מציינים כי יש כאן ביטוי לחווייה אישית של אדם מבוגר בנפול יקירו.

סימנים להנמקה

המיון לכשעצמו מעניין, אך לא פחות מזה מעניין לעיין בהנמקות של הנמיינים, כי הרי חשוב לדעת אם יש קנה-מידה אחידים, ואולי אובייקטיביים, לקוראי השירים שעל-פיהם יעריכו יסווגו

וישייכו את היצירה למיהותו של מחבר זה או אחר, במקרה דנן — לילד למבוגר או למשורר.

ואכן, בדרך כלל נהגו אלה שקראו את השירים להעריכם לפי קנה-מידה אובייקטיבי בהסתמכם על הנושא ועל הצורה. כך למשל שיערו 14 איש שהשיר "השלום שלי" נכתב על-ידי מבוגר משום שזה מחוויותיו של אדם והתנסותו האישית.

יש שהעריכו כי המחבר מבוגר מפאת ההקפדה על המבנה ומחמת "סגנונו הנקי והפשוט" ויש שראו ב"חרוזים הלא מתוחכמים" סיממן להיות השיר כתוב על-ידי ילד.

לפיכך ייחסו 14 איש את השיר "ילדה וצלה" למשורר, כי יש בו רעיון בצורה מלוטשת, מטען רגשי שאינו אופייני לילד. נאמר בו הרבה במעט מלים, אך שלושה אנשים מצאו כי מחבר השיר הוא ילד כי "קשה למצוא בו רעיון, יש בו גיבוב מלים (אחד ידע מי המחבר).

בהנמקה דומה ייחסו 12 איש את השיר "טעות" של שולמית כהן לילד כי תוכנו ילדותי, התבטאות ילדית, שפה ילדותית, סגנון פשוט, השיר פשטני אין בו מסר, ר-4 אנשים ייחסו את השיר לילד ללא הנמקה.

יש ששה קוראים שייחסו את השיר למשורר "כאילו משל בנזימן או יהודה אטלס".

מבין הנימוקים של המעריכים המייחסים שיר למבוגר או למשורר בולטים עוד שלושה סימנים: רעיון פילוסופי, הפשטה, וקשר בין חלקי השיר — התפתחות בין בית לבית. אלה היו ברובם

אופנה(?) של שירים(?)

מאת אמירה ברזילי

מוטיב א' — להיות גדול

מוטיב הרווח בשירי ילדים וסיפוריהם. אמנם יהודה אטלס לא הצהיר בשום מקום שספריו הם ספרי שירה, אך צורת תם החיצונית של הטקסטים היא צורת שיר, לעיתים מחולקים הטקסטים לבתיים ולעיתים הם אף מחורזים. גם בשיר שלפנינו יש מעין חריזה: "במיוחד — לבד".

אני חושב
שנעשיתי גדול במיוחד
אחרי שלמדתי
לקשור את השרוכים
לבד

הביטוי "לבד" הוא שיבוש והנכון הוא — "בעצמי". תופעה זו של שיבוש הלשון חוזרת בשני ספריו, כנראה במודע על מנת לחקות את לשון הילד. האומנם ראוי להביא לשון משובשת בטקסט לילדיים שאינם מבחינים עדיין בין לשון תקנית ללשון שגויה? והרי אחת החשרות בות ממטרות הספרות לילדים היא ללמד דם לשון טובה ומתוקנת. אך האם הטקסט דלעיל הינו בעל איכות שירית?

תבו על-ידי משורר מפאת סגולתם השירית.

(ב) שירים של ילדים שאין בהם בשלות, זוהו במידה מספקת על-ידי הקוראים והוערכו כהלכה ובדין.

(ג) משוררים הכותבים בסגנון מיוחד, ילדי, ומתאימים את עצמם ללשון הילד לסגנונו ולהלוך רוחו, יכולים להצליח בכך ולהסוות את אישיותם, הם מחקים בצורה מושלמת את סגנון הילד וחודרים היטב לעולמו הנפשי, ביטוי לכך הם נותנים בספרים רבי-מכר, ה"שירים" קריאים ונפוצים אך שירה לפי קני-מידה המקובלים אין כאן.

הגורמים שבגללם יוחסו שיריה של הי- לית בלום למשורר. וגורמים דומים הש- פיעו על הערכה-השערה אחרת: "אין קשר בין קטעי השיר", "קשר רופף בין השורות", "אין אחידות" [בשיר] — לכן יוחסו השירים "הסתו הגיע" ו"ה- רוח" לילדים, ואכן מחבריהם ילדים הם. הסקר הצנוע שלפנינו מאפשר להסיק שלוש מסקנות:

(א) יש בשירים לילדים סימנים המאפ- שרים להעריכם ולשייכם לקטגוריה של שירה על-פי תוכנם, צורתם ללא השפעה של דעה-מוקדמת, אלא על- פי הטקסט בלבד, לכן גם השירים של ילדה בת 9 הוערכו כשירים שנכ-

1. חגית בנימין, משאמא היתה קטנה, הוצ' דביר, תל-אביב, תשל"ז.
2. חגית בנימין, למה לאמא מותר? הוצ' כתר, 1979.
3. יהודה אטלס, והילד הזה הוא אני, הוצ' כתר, 1977.
4. יהודה אטלס, גם הילד הזה הוא אני, הוצ' כתר, 1979.
5. נילי צוקר, בלי שום סבה מיוחדת, הוצ' ספרית פועלים, 1981.
6. נירה הראל, צרות, הוצ' מסדה, 1980.
7. שלומית כהן, מחשבות שאינן רוצות לישון, הקיבוץ המאוחד, תש"ם.

בדיקתו על פי אמות המידה של ציר-קובסקי מורות שאין זה שיר: אי אפשר לציירו, אין בו דינמיות, תמונותיו אינן מתחלפות, אין בו ריתמוס מוסיקלי, כל שורה איננה גוף עצמאי, חלקי החרוז (הבודד) מרוחקים מאד זה מזה. באוצר המלים מושג משובש. מהו, אם כן, סוג הטקסט? לעניות דעתי הוא מין היגד פרוזאי מפי בעל נסיון המעמיד פני תם, והמסר של ההיגד שהסימן לבגרות בעיני הילד הוא כושרו לקשור שרוכים.

אין ספק שהקורא המבוגר יחייך למש-מע תמימות זו של הילד הדובר, אך הקורא הילד יקבל את ההיגד כפשוטו, ויש להבחין בין הכותב לבין הדובר שב-שיר, הכותב מבוגר, הדובר ילד, וגם נמעני השיר הם שנים: הקורא המבוגר והקר-רא הצעיר. ובענין זה ראה להלן.

כדאי להזכיר כאן את שירו של א. א. מילך כי שירו הנ"ל של יהודה אטלס דומה מאד אליו גם במוטיב "להיות גדול" שפירושו הכושר לקשור שרוכים, וגם בלשון הילדית המשובשת (שבתרגום העברי).

"...תודה לך, אדוני! בעד הכתפיות ובעד שאנכ'בר יכול לקשור שרוכי לבדי", (עמ' 103).

8. משה אביגל, "שלושה עשר עיקרי יצירה למ-שוררי-ילדים" (עפ"י ק. צ'קובסקי), בתוך: לשון וספרות בן הילדים, עורכים: לוינסקי אביגל, הוצ' אורים, תל-אביב, תשס"ז, עמ' 188-205.

9. א. א. מילך, שירים מבית פו הדוב, תרגום: יעקב אורלנד, הוצ' מחברות לספרות, 1962, בתוך: "פעוטים היינו".

אצל נילי צוקר מופיע המוטיב "להיות גדול", בתוך טקסט מחורז ושקול, כמו כל הטקסטים בספרה, אך ההרגשה לגבי הטקסט שהוא איננו שיר אלא פרוזה מחורזת, אף על פי שנילי צוקר הצהירה במפורש בספרה הנ"ל, כי היא כתבה שיר רים: "מה שהכי קשה, כי אני לא יודעת איך מסבירים זו אמא לא משוררת, שפת-אם כותבת שירים", (עמ' 34).

שלא כמו יהודה אטלס המביא לשון משובשת, נילי צוקר מעשירה את עולם המושגים של הילד על ידי כך שהיא מביאה משמעות נוספת למושג הרווח "גדולה" המשמעות של "מבוגרת", כי המושג "גדולה" יכול להתפרש משלשה אספקטים שונים לפחות: גדולה פיזית, גדולה רוחנית וגדולה במשמעות של זמן.

איך אני יודעת שאני כבר גדולה או כמעט מבוגרת?

כי הפסיקו לצבוט לי בלחי, ולצחוק מכל מה שאני אומרת, (20).

בטקסט של נילי צוקר, שלא כמו אצל יהודה אטלס, הבגרות איננה נובעת מכי-שורי הילדה עצמה, מתוכה, אלא מהת-ייחסות חיצונית אליה, שאיננה תלויה בה. כשמפסיקים לצבוט בלחיה ולצחוק מכל מה שהיא אומרת, סימן שהיא גדו-לה. לגדולים אין צוחקים, צוחקים רק לילדים. משתמע מכאן שהילד עומד חסר אונים מול המבוגר האלים, ולהיות גדול פירושו שלא ינהגו נגדו באלימות.

אותה תפיסה של אלימות המבוגר כלפי הילד קיימת גם אצל חגית בנזימן: בשיר "צביטת לחי" —

"לן לגברת פוזנר / היו צובטים בלחי,
/ היא בודאי היתה / פורצת חיש בבכי"

(46, 47) — ובשיר "נא להכנס פנימה" (26, 27). וגם אצל נירה הראל (24, 25).

ברור אם כן מדוע משאלתו של כל ילד היא להיות גדול מהר ככל האפשר. אצל חגית בנזימן "שיר לראומה" (24). סימן נוסף לבגרות: הילדה התמימה סבורה שכדי להיות גדולה די אם תרכוש לה סממנים חיצוניים כגון: טבעת, צמיד, שרשרת ומלים מיוחדות שבהן משתמ-שים הגדולים. אולם המציאות טופחת על פניה, הסממנים החיצוניים אינם עוזרים, יש להתאזר בסבלנות.

שיריה של חגית בנזימן, על פי אמות המידה של צ'קובסקי הם אכן שירים, שלא כמו אלה של יהודה אטלס ונילי צוקר. אפשר לציירם, השיר דינמי, התמר-נות מתחלפות בכל בית, השיר מדבר בהווה, מתאר מצב ופועם בו הלוך נפש. השיר ריתמי ומוסיקלי, החריזה מסורגת, נקלטת ונזכרת היטב. במלים החורזות עיקר משמעות השיר. הרמה הפיזית נאה, אוצר המלים מצומצם וברמה ילד-תית. בשיריה של חגית בנזימן לא רק תיאורי מצב, אלא גם פירושים להם.

מוטיב ב' — שאילת שאלות

יש שאלות שילדים שואלים מבוגרים ויש שאלות שמבוגרים שואלים ילדים, כאן נעסוק בסוג השני, אך בשאלות שאינן לרצון הילדים.

יהודה אטלס כותב:

שאלות שעליהן
אני לא רוצה לענות:

"אתה ילד טוב?"

"שומע בקול אבא ואמא?"
"איך בבית-ספר?"
"יש לך ציונים טובים?"
"אתה הכי טוב בכתה?"

יש בהיגד זה קטלוג של שאלות, שה-דובר הילד איננו רוצה לענות עליהן, אך אין הסבר מדוע הוא איננו רוצה לענות. מוטיב זה חוזר:

כששואלים: אתה מבטיח?
אני אומר שכן.
מה אני אשם
אחר-כך
אם אין לי חשק
לקיים?

ההיגד הנ"ל מתאר מצב שבו הילד לחוץ בשאלה והוא משיב את התשובה המצופה ממנו, אף על פי שבתוך תוכו הוא יודע שלא יעמוד בדיבורו. גם זו תופעה של אלימות המבוגר כלפי הילד, לא אלימות פיזית, אך אלימות רוחנית.

בדומה אצל נילי צוקר (עמ' 29), הילד מבטיח משום שהוא נדרש להבטיח אף שבעצמו הוא יודע שיקשה עליו לקיים את ההבטחה.

ושוב נביא מספרו של א. א. מילך, שגם כן עסק במוטיב זה, בשיר "אדיבות".

כששואלים האנשים,
אני תמיד אומר:
"די טוב, ..."

אבל רק אם שואלים כמו שצריך...
למה שלרוב
יש חשק
שלא ישאלו בכלל. (47)

בדיקתו על פי אמות המידה של צ'ר-קובסקי מורות שאין זה שיר: אי אפשר לציירו, אין בו דינמיות, תמונותיו אינן מתחלפות, אין בו ריתמוס מוסיקלי, כל שורה איננה גוף עצמאי, חלקי החרוז (הבודד) מרוחקים מאד זה מזה. באוצר המלים מושג משובש, מהו, אם כן, סוג הטקסט? לעניות דעתי הוא מין היגד פרוזאי מפי בעל נסיון המעמיד פני תם, והמסר של ההיגד שהסימן לבגרות בעיני הילד הוא כושרו לקשור שרוכים.

אין ספק שהקורא המבוגר יחייך למש-מע תמימות זו של הילד הדובר, אך הקורא הילד יקבל את ההיגד כפשוטו, ויש להבחין בין הכותב לבין הדובר שב-שיר, הכותב מבוגר, הדובר ילד, וגם נמעני השיר הם שנים: הקורא המבוגר והקור-רא הצעיר. ובענין זה ראה להלן.

כדאי להזכיר כאן את שירו של א. א. מילן⁸ כי שירו הנ"ל של יהודה אטלס דומה מאד אליו גם במוטיב "להיות גדול" שפירושו הכושר לקשור שרוכים, וגם בלשון הילדית המשובשת (שבתרגום העברי).

"...תודה לך, אדוני! בעד הכתפיות ובעד שאנכ'בר יכול לקשור שרוכי לבדי", (עמ' 103).

8. משה אביגל, "שלושה עשר עיקרי יצירה למ-שורריילדים" (עפ"י ק. צ'וקובסקי), בתוך: **לשון וספרות בגן הילדים**, עורכים: לוינסון-אביגל, הוצ' אורים, תל-אביב, תש"ז, עמ' 188-205.

9. א. א. מילן, **שירים מבית פו הדוב**, תרגום: יעקב אורלנז, הוצ' מחברות לספרות, 1962, בתוך: "פעוטים היינו".

אצל נילי צוקר⁹ מופיע המוטיב "להיות גדול", בתוך טקסט מחורז ושקול, כמו כל הטקסטים בספרה, אך ההרגשה לגבי הטקסט שהוא איננו שיר אלא פרוזה מחורזת, אף על פי שנילי צוקר הצהירה במפורש בספרה הנ"ל, כי היא כתבה שירים: "מה שהכי קשה, כי אני לא יודעת איך מסבירים זו אמא לא משוררת, שפת-אם כותבת שירים", (עמ' 34).

שלא כמו יהודה אטלס המביא לשון משובשת, נילי צוקר מעשירה את עולם המושגים של הילד על ידי כך שהיא מביאה משמעות נוספת למושג הרווח "גדולה" המשמעות של "מבוגרת", כי המושג "גדולה" יכול להתפרש משלשה אספקטים שונים לפחות: גדולה פיזית, גדולה רוחנית וגדולה במשמעות של זמן.

איך אני יודעת שאני כבר גדולה או כמעט מבוגרת?

כי הפסיקו לצבוט לי בלחי, ולצחוק מכל מה שאני אומרת, (20).

בטקסט של נילי צוקר, שלא כמו אצל יהודה אטלס, הבגרות איננה נובעת מכי-שורי הילדה עצמה, מתוכה, אלא מהת-ייחסות חיצונית אליה, שאיננה תלויה בה. כשמפסיקים לצבוט בלחיה ולצחוק מכל מה שהיא אומרת, סימן שהיא גדר-לה. לגדולים אין צוחקים, צוחקים רק לילדים. משתמע מכאן שהילד עומד חסר אונים מול המבוגר האלים, ולהיות גדול פירושו שלא ינהגו נגדו באלימות.

אותה תפיסה של אלימות המבוגר כלפי הילד קיימת גם אצל חגיית בנזימן: בשיר "צביטת לחי" —

"לן לגברת פוזנר / היו צובטים בלחי, / היא בודאי היתה / פורצת חיש בבכי"

(46, 47) — ובשיר "נא להכנס פנימה" (26, 27). וגם אצל נירה הראל (24, 25).

ברור אם כן מדוע משאלתו של כל ילד היא להיות גדול מהר ככל האפשר. אצל חגיית בנזימן "שיר לראומה" (24). סימן נוסף לבגרות: הילדה התמימה סבורה שכדי להיות גדולה די אם תרכוש לה סממנים חיצוניים כגון: טבעת, צמיד, שרשרת ומלים מיוחדות שבהן משתמ-שים הגדולים. אולם המציאות טופחת על פניה, הסממנים החיצוניים אינם עוזרים, יש להתאזר בסבלנות.

שיריה של חגיית בנזימן, על פי אמות המידה של צ'וקובסקי הם אכן שירים, שלא כמו אלה של יהודה אטלס ונילי צוקר. אפשר לציירם, השיר דינמי, התמור-נות מתחלפות בכל בית, השיר מדבר בהווה, מתאר מצב ופועם בו הלך נפש. השיר ריתמי ומוסיקלי, החריזה מסורגת, נקלטת ונזכרת היטב. במלים החורזות עיקר משמעות השיר. הרמה הפיזית נאה, אוצר המלים מצומצם וברמה ילד-תית. בשיריה של חגיית בנזימן לא רק תיאורי מצב, אלא גם פירושים להם.

מוטיב ב' — שאילת שאלות

יש שאלות שילדים שואלים מבוגרים ויש שאלות שמבוגרים שואלים ילדים, כאן נעסוק בסוג השני, אך בשאלות שאינן לרצון הילדים.

יהודה אטלס כותב:

שאלות שעליהן
אני לא רוצה לענות:

"אתה ילד טוב?"

"שומע בקול אבא ואמא?"
"איך בבית-ספר?"
"יש לך ציונים טובים?"
"אתה הכי טוב בכתה?"

יש בהיגד זה קטלוג של שאלות, שה-דובר הילד איננו רוצה לענות עליהן, אך אין הסבר מדוע הוא איננו רוצה לענות. מוטיב זה חוזר:

כששואלים: אתה מבטיח?
אני אומר שכן.
מה אני אשם
אחר-כך
אם אין לי חשק
לקיים?

ההיגד הנ"ל מתאר מצב שבו הילד לחוץ בשאלה והוא משיב את התשובה המצופה ממנו, אף על פי שבתוך תוכו הוא יודע שלא יעמוד בדיבורו. גם זו תופעה של אלימות המבוגר כלפי הילד, לא אלימות פיזית, אך אלימות רוחנית.

בדומה אצל נילי צוקר (עמ' 29), הילד מבטיח משום שהוא נדרש להבטיח אף שבעצמו הוא יודע שיקשה עליו לקיים את ההבטחה.

שוב נביא מספרו של א. א. מילן, שגם כן עסק במוטיב זה, בשיר "אדיבות".

כששואלים האנשים,
אניתמיד אומר:
"די טוב, ..."

אבל רק אם שואלים כמו שצ'ריך...
למה שלרוב
יש חשק

שלא ישאלו בכלל. (47)

וכן בספר הנ"ל, "אנחנו שנינו"
בשיר "הידיד" (75) ובשיר "היית ילדה
טובה"י.

זה נורא מגוחך שאומרים לי תמיד:
היית ילדה טובה?

וכי מה הם חושבים להם שעשיתי?
איך רעה להיות כשאף פעם לא
הייתי?

ולו כן הייתי, הייתי מודה?
אז מה מנדנדים לי הדוד ודודה?
ולמה לשאול ולשאול בלי מדה?
(76)

ההבדל בין הטקסט של יהודה אטלס
ושירו של א.א. מילן הוא שאצל יהודה
אטלס, כדרך כתיבתו, ישנה קביעה של
מצב סטטי, רשימת שאלות שהדובר אי-
ננו אוהב, מבלי לפרש מדוע, אולי מתוך
הנחה שהקוראים יבינו מעצמם. אם כן,
לאילו קוראים מכוונים הדברים, לילדים?
או סביר יותר להניח שלמבוגרים. ואז
נשאלת השאלה מי הם, אם כן, הנמענים
העיקריים של שיריו?

בשירו של א.א. מילן לעומת זאת,
ישנה התפתחות, ישנם הרהורים נוספים,
מדוע המבוגרים שואלים כך... ויש גם
נסיון לענות: מפני שהם חושבים ש...
אז אם הם חושבים ש... כלום אינם
מבינים ש...

נילי צוקר כן מסבירה מדוע היא
משיבה תשובה סתמית "ככה" לשאלות
שאינה אוהבת.

10. השיר הנ"ל תורגם גם בידי יהונתן גפן
בספרו: **הכבש הששה עשר**, הוצ' נושי, 1979.
עמ' 8.

כשעונים "ככה" — זו תשובה גרועה,
אני מודה אבל לפעמים זו באמת התשר-
בה היחידה. (26)

המבוגרים שואלים שאלות שאין לילד
תשובה עליהן. מזכירים את שיריהם של
יהודה אטלס, נילי צוקר, ואחרים. שיריו
של א.א. מילן שנועד לפני מאה שנה,
גם בצורת החשיבה שלהם וגם בלשון
הדיבור שלהם.

מוטיב ג' — זלזול המבוגר בילד

המבוגר שכח שגם הוא היה פעם ילד
וחש ביחס זלזול של המבוגר כלפיו. עתה,
בהיותו מבוגר נוהג הוא עצמו בזלזול
כלפי הילד, נדמה לו, למבוגר, שהילד
איננו די חכם להבין שמזלזלים בדבריו
וביצירותיו, ועל כן איננו נדרש למלוא
תשומת הלב הכנה ומסתפק בהעמדת
פני מתעניין. אולם הילד היוצר מתייחס
ליצירותיו באותם יראת כבוד וכובד ראש
כפי שהאמן מתייחס ליצירתו, ועל כן
יחס הזלזול מצד המבוגר כלפי יצירתו
גורם לו, לילד, לעגמות נפש רבה ולרגש
של תסכול. מוטיב זה ניתן לחלק לשני
נושאי משנה: ג'1 — חוסר תשומת לב
של המבוגר לילד.

יהודה אטלס
כשאני מספר לך משהו,
ואתה כל הזמן
רק "יופי", "יופי", משיב,
אני יודע
שאתה בכלל לא מקשיב.

וכן נילי צוקר
יש לי שאלה חשובה

אבל את לא מקשיבה
מסתכלת עלי ומרהרת
ועונה על שאלה אחרת.

גם יהודה אטלס וגם נילי צוקר מתא-
רים מצב רגעי מסויים, החוזר על עצמו.
בשני הטקסטים הנ"ל יש חריזה, אצל
יהודה אטלס חרוז אחד מסורג בסוף
ההיגד, מאפיין נוסף של צורת כתיבתו,
כשההיגד איננו עולה על שמונה שורות
הוא מסתיים בחרוז שחלקו הראשון
מהדהד ברקע ורחוק מאד מסופו. אצל
נילי צוקר החריזה צמודה ויש גם רית-
מוס בהיגד ואף-על-פי-כן אין הדברים
חורגים מתחום פרוזה מחורזת ואינם
מגיעים לכדי שיר.

גם חגית בנימין כתבה על מוטיב זה
(16, 17) אך כדרכה, היא מרחיבה ומפר-
שת את הסיטואציה, בשירה יש התפת-
חות. על-ידי תיאור המאמצים והמחשבה
שהשקיע הילד בציור היא מדגישה את
זלזול האם בציור. בסוף היא מביאה
בסוגריים את הרגשת האכזבה של הילד:
(אני רוצה את הדף לקמט, כי סתם היא
אומרת ולא באמת). (17)

כלומר בשיר זה המסר ברור ומפורש,
הקורא איננו צריך להסיק בעצמו את
המסקנות כמו בהיגדים של יהודה אטלס
ונילי צוקר.

ושוב נשאלת השאלה שכבר נשאלה
קודם לכן: למי ממוען השיר?
הילד הקורא בוודאי יזדהה עם הילד
הכואב הדובר שבשיר. אך האמנם זו
היתה מטרת הכותבת? בלי ספק מורמת
כאן אצבע מאשימה כלפי המבוגר המזל-
זל בילד, והדבר ניכר כבר בכותרת השיר:
"אמא סתם אומרת". (16)

שלושת השירים הנ"ל של יהודה אט-
לס, נילי צוקר וחגית בנימין כתובים
בשני רבדים כפולים.

א) כותב מבוגר (ברקע)
נמען מבוגר (שלו מכוון המסר)
דובר ילד (מוודגש)
נמען ילד (אמצעי להעברת המסר)

לעתים נדמה כאילו השירים מכוונים
דווקא אל הקורא המבוגר והילד רק
אמצעי להעברת המסר אליו.

ג'2 — אמירת דברים מבלי להתכוון אליהם באמת

הילדים נדרשים על ידי המבוגרים ליחס
של אחריות כלפי הדברים שהם משמי-
עים. ואלו המבוגרים?

נילי צוקר:

כשאומרים את המשפט:
"תזהרי הסוף יהיה רע"
אני יודעת לפי הקול והמבט
אם זה רציני או לא כל כך נורא. (17)

וכן חגית בנימין בשיר "תפסיק".

כשאבא אומר לי "תפסיק!"...
ואיך אני יודע למה מתכוונים? —
לפי הקולות ולפי הפנים. (15)

בשני השירים הנ"ל הדובר הילד, חכם
מן המבוגר שאותו הוא מצטט.
גם בשני שירים אלה המסר הוא לקר-
רא המבוגר שבניגוד להצהרותיו החינר-
כיות הוא מלמד את הילד לומר דברים
מבלי להתייחס אליהם במלוא האחריות.
ההבדל בין שני השירים הוא בצורה.
ההיגד של נילי צוקר הוא פרוזה מחורזת
ושל חגית בנימין שיר מתפתח.

ההורים כועסים ורוגזים זה על זה, לעתים רוגזים על שכנים, על חברים לעבודה ועל הילדים. אך כשהילד כועס אומרים לו מיד להפסיק, להרגע קוראים לו רגון, וכל זאת במקום לקבל את כעסו הלגיטימי ולסייע לו להשתחרר ממנו.

נילי צוקר :

אז איפה אני יכולה לקלל ולומר את כל המלים הגסות אם בבית שלי בקושי אפשר להסתובב עם פנים כעוסות? (8) אם פעם תראו אותי עומדת בצד וממלמלת, תדעו שיש מישהו שאותו אני מקללת. (18)

בקטע הראשון של נילי צוקר עומדת הדוברת, הילדה, מול בעיה: אסור לה בביתה שלה להביע את רגשותיה האמיתיים כשהיא רוגזת, כפי שהיתה רוצה לעשות בכעס וקללות. כמובן שהיא איננה יכולה לעמוד באיסור, כשם שגם המבוגר איננו יכול, אך איננו מודה בכך, ועל כן היא מצאה פתרון לצורך נפשי זה ובתנמימות ילדית מספרת על כך בקטע השני. הדוברת, הילדה, בתמימותה הכנה מעמידה את הקורא המבוגר על חוסר ההגיון שבדרישותיו מן הילד ועל צביעות התנהגותו. כלומר, שוב מסר למבוגר מפי דובר ילד. וכדרכה של נילי נאמרים הדברים בפרוזה מחורזת.

חגית בניזמן בשיר "מה עושים כשכור עסים" (34) אומרת את אותם הדברים.

מוטיב זה היה טאבו עד לפני מספר שנים ועתה מדובר בו בגלוי. האם זו אופנה?

נילי צוקר :

הרבה הסברים כבר קבלתי אבל עוד לא הבנתי — למה כשאנשים אוהבים זה טבעי שהם גם רבים (26).

הטקסט הנ"ל הוא היגד בפרוזה מחורזת. ההורים מנסים להסביר את סיבת ריבם לילדיהם משום שהם מטיפים להם, עם כל ריב, "שלא יפה לריב" ו"לא יפה לכעוס" "ילד טוב איננו רב ואיננו כועס" וכיו. והנה הם עצמם רבים בניגוד להצטרותיהם היפות, על כן הם צריכים להסביר את עצמם לילדיהם מדוע התנהגותם שלהם נוגדת את הצהרותיהם. או מדוע דרישותיהם מן הילד אחרות מאלו שהם דורשים מעצמם.

ושוב עולה השאלה: למי ממוען השיר? כלום לילדים על מנת להמרידם בהוריהם? ודאי שלא. המסקנה המתבקשת, אם כן, שיש כאן מסר לקורא המבוגר המועבר אליו באמצעות הדובר הילד. ריב הורים איננו כה פשוט להבנתו וקבלתו על ידי הילד. הילד עומד חסר אונים ומלא חרדות שמא תוצאת ריב ההורים תהיה גירושין והוא: "אלף להפרד מאחד ההורים, או יותר גרוע: יתבקש לבחור באחד מהם והוא הרי אוהב את שניהם.

חגית בניזמן בשיר "כשאמא כועסת ואבא מתוח" (9) מוצאת פתרון למצב הקשה: להתפלל "שאורחים ידפקו בד-

ממנו את ההזדמנות להתמודד עם קשיים, להתבגר ולחזור ולהתבגר, והרי ידוע לכל שאין לומדים אלא אם טועים, שוגים ומתנסים.

יהודה אטלס :

כשאומרים לי: תזהר שלא תשבר אני מקבל ביד כזה מין רעד, שמה שאני יותר משתדל — זה בכל זאת נופל.

נילי צוקר :

כשאני שוברת כוס או נופלת לי צלחת,

אני שונאת שאמא אומרת: "ידעתי שזה יקרה לך". (עמ' 7)

כלום ההורים אינם טועים, שוגים ונכשלים לעיתים? תגובת ההורים "ידעתי שזה יקרה לך" כמוה כפסק-דין לילד שאינו מסוגל להצליח. והמסקנה מפסק-דין זה שאין גם טעם לנסות. במקום לעודד את הילד להתגבר על הכשלון להמשיך ולנסות שוב בא מפי ההורים אישור לכשלונם וחוסר יכולתו להצליח.

לסיכום: בפתיחת המאמר הוצגו שני סימני שאלה. האם אופנה? האם שירים? מתוך הדיון בשתי שאלות אלה עלתה שאלה שלישית: למי ממוענים השירים?

כפי שניתן להיווכח ממבחר טקסטים קטן זה שאכן אופנה חדשה היא של נושאים ודרך אמירה חדשה, יותר פרוזאית, פחות מחורזת, פחות שירית, לעיתים מצומצמת עד כעין היגד או אמיתה.

אצל יהודה אטלס היגדים המתארים מצבים סטטיים.

לתי כדאי שההורים יפסיקו את הריב, יחייכו ויעמידו פנים שהכל שפיר. איזו צביעות! והוכחה ברורה לילד שההורים המבוגרים עצמם אינם מצליחים לגבור על כעסם ורוגזם, דבר שהם דורשים מילדיהם הקטנים. אין ספק שגם כאן המסר הוא לקורא המבוגר. וכך מעמידה חגית בניזמן את ההורים באור מגוחך כי המסר שלה כמעט תמיד לקורא המבוגר בעיקר.

גם יהונתן גפן (30) מתאר, בפרוזה ריב הורים ומנסה להסבירו לילד בהגיון מעל כושר תפיסתו, אך מתוך ההסבר נשמעת הצטדקות ההורים.

נירה הראל נוקטת בדרך אחרת, כש- היא עוסקת במוטיב ריב הורים (42). היא הופכת את הילד למעורב בפרשה, במקום להשאירו משקיף מן הצד או שופט את הוריו, היא מבקשת ממנו לספר על חוויותיו האישיות ועל ידי כך להשתחרר מן המועקה, וזאת לאחר שהיא סיפרה לו על ילדים אחדים שחשבו שרק הוריהם רבים, וכך הפכה את ריב ההורים לתופעה טבעית העשויה לקרות בכל משפחה מכובדת.

המסר של יהונתן גפן ושל נירה הראל ממוען לקורא הילד.

מוטיב ו' להיות עצמאי

מטרת החינוך לסייע לילד להיות אדם בוגר בעל בטחון עצמי ויעיל לעצמו ולחברה. אך דרך החינוך — מה עליה?

הורי רבים (וגם מורים!) אינם סומכים על ילדיהם. מראש הם צופים את כשלונם ומכריזים על כך בקול, נוטלים מן הילד את בטחונו העצמי ומונעים

בת מאה - וצעירה לעד

במלאת מאה שנה ל"היידו
בת ההרים"

מאת אוריאל אופק

לפני מאה שנה הופיע בציריך, בהוצאת-הספרים השווייצרית "גוטטה שריפטן" ("כתבים טובים") של המו"ל הידוע גותה, ספר-ילדים חדש, שעל כריכתו התנוסס שם ארוך ומסורבל מעט: "שנות הנדודים והלימוד של היידו". שמה של מחברת הספר — יוהנה ספירי — לא הופיע כלל על הכריכה, ואילו על שער הספר הוא נדפס באותיות קטנות. הדבר נעשה על-פי בקשתה המפורשת של המחברת, שלא רדפה אחרי פרסום ותהילה:

"לא כתבתי את הספר כדי להתפרסם", אמרה, "כתבתי אותו אך ורק כדי לעזור לסובלים". הסופרת הצנועה לא העלתה אז ודאי כלל על דעתה, כי שמה יזכה לפרסום עולמי; כי על שמה ייקרא המכון השווייצרי לספרות-ילדים, וכי דמות-דיוקנה תידפס על בול שווייצרי במלאת המישים שנה למותה.

שנות ילדות בצל האלפים

ניתן למצוא קווי-דמיון רבים בין הסופרת לבין גיבורתה הספרותית: או במלים אחרות: הרבה מחוויות-ילדותה שלה שיקעה המחברת בתיאור דמותה ומעשיה של היידו הקטנה.

יוהנה ספירי גולדה בכפר הירצל השוכן לרגלי האלפים, לא הרחק מציריך, ב-12 ביולי 1827. אביה, ד"ר יעקב הויסר, היה רופא הכפר, ואמה מרגרטה שווייצר היתה משוררת לעת-מצוא. שנות-ילדותה המאושרות עברו עליה בכפר ובסביבותיו. אף שביית הוריה המה תמיד אורחים וילדים (ששה אחים ואחיות!) העדיפה יוהנה לבלות את רוב שעות-היום בשדות, על מדרונות האלפים, בין פרחי-בר ונערי רועים. לא פעם אף חמקה מבית-הספר (שנמצא בחסות הכנסייה הכפרית), כדי לבלות בחיק הטבע.

"חנהלה [זה היה כינוי-החביבה שלה] שוגה משאר הילדים", שמעה פעם את אביה אומר לאמה.

שלו, היא מעלה בו זכרונות מימי ילדותו שלו באמצעים שונים, היא מאפשרת לו לקרוא בצוותא עם ילדיו וליהנות מחוויה אמנותית משותפת, היא מקרבת אותו אל עולם ילדיו. ספרות הילדים צרה בהיקפה ובזמן קצר ניתן לסיים סיפור או שיר ואין נדרש זמן רב כדי לקרוא בה. משום כך רואים הכותבים לילדים אמר צעי טוב להעביר בו מסר כפול גם לקורא המבוגר וגם לקורא הצעיר. ברובד התפייסה של הקורא הצעיר, הילד, המציאות נתפסת כפשוטה, ונדמה כאילו הקורא הילד רוצה לשאול: נו, אז מה, מהי הבשורה? ואילו ברובד של הקורא המבוגר המסר הוא אירוני.

אצל נירה הראל לעומת יהודה אטלס, ניילי צוקר וחגית צנזימן הנמען הוא הילד בעיקר.

אין ספק שאכן יש כאן ז'אנר כתיבה חדש לילדים שתכנים חדשים מפרנסים אותה.

אצל ניילי צוקר פרוזה מחורזת על אף הצהרתה שאלה שירים. אצל חגית צנזימן שירים של ממש כשהתכנים אופנתיים אף-על-פי שיהודה אטלס, ניילי צוקר וחגית צנזימן ייעדו את ספריהם לילדים ~~נראה כי המסר~~ ממוען גם לקוראים המבוגרים ולעתים בעיקר להם.

בעידן הטלביזיה ואמצעי הטכנולוגיה המתוחכמת פחת הזמן שמקדישים המבוגרים והילדים כאחד לקריאה. ובהתאם לצרכים השתנתה גם הכתיבה, לא עוד רומנים עבי כרס, אלא סיפורים קצרים, לא עוד שירה עמוסת לשון פיגור רטיבית, אלא אמירה פשוטה, לא עוד פבלי תריזה וצורניות, אלא כתיבה מ-שוחררת.

גם ספרות הילדים השתנתה. שפע של ספרות מגוונת בעלת איכות תכנית צורנית ואסתטית שגם הקורא המבוגר מוצא בה ענין רב, כי היא עונה גם על צרכיו

"כשהיא בבית נדמה לך כי היא היצור הביישני ביותר בעולם. אבל שלתי אותה לשדה — והיא תיהפך ליצור השוֹבב ביותר..."
חוויות ילדות אלה ליווה עד שנותיה האחרונות והיא שבה והתרפקה עליהם שוב ושוב בסיפוריה הרבים.

בגיל 16 נסעה יונה-חנהלה" ללמוד בגימנסיה לבנות בציריך, בה שקדה גם על שיעורי אמנות, ציור ומוסיקה. הסופר החביב עליה היה גיתה, ומשמות שני החלקים הראשונים של הרומן שלו "וילהלם מייסטר" — "שנות הלימוד של —" ו"שנות-הנדודים של וילהלם מייסטר" — שאלה את השם לספרה על היידי. בגיל 25 נישאה יונה הויסר לעורך-הדין יוהן ברנארד ספירי, שערך אז כתב-עת פטריטי בשם "העתון הקונפדרטיבי". לאחר נישואיהם השתקע הזוג הצעיר בציריך. הבעל נכנס לעבוד במחלקה המשפטית של העירייה; ואילו יונה היתה לעקרת-בית מטופלת בילד חולני, שהקדישה את שעות-הפנאי שלה לפעולות התנדבות שונות. שנים אחדות היתה חברה בוועדת-ביקורת של גימנסיה לבנות. בהשפעת חינוכה הדתי הביעה בגלוי את התנגדותה למתן היגוך גבוה לנערות; כן יצאה נגד התנועה למתן שוויון-זכויות לנשים, שנוסדה אז בשווייץ.

בעוד משפחת ספירי חיה את חייה השלווים בביתה הקטן, סער העולם מעבר לגבולה של שווייץ. בעקבות מלחמת פרסיה-צרפת התחילו נראים ברחובות ציריך פליטים ופצועי מלחמה. ארגון "הצלב האדום", שנוסד בשווייץ שנים אחדות קודם לכן, קרא לתושבי ציריך לסייע לאנשים אומללים אלה, ויונה ספירי, שנתחנכה מצעירותה על הושתט עזרה לנזקקים, חיפשה דרך הולמת של סיוע. ואז עלה רעיון במוחה: היא תדפיס סיפורים, וכל שכר שתקבל תמורתם יהיה קודש לפליטים.

דחף זה הוא שהניע אותה לכתיבה. בשנת 1871 הופיע ספרה הראשון, שנקרא "עלה על קברו של פרוני" — סיפור קצר וסנטימנטלי, שרב בו הבוסר. שנים אחדות אחר-כך כתבה את סיפורי הילדים הראשונים שלה, שכונסו בספרים "בלי בית" (1878) ו"מקורב ומרחוק" (1879) ואשר בכתובת-המשנה שלה נאמר: "מעשיות לילדים ולאהבי ילדים". בכמה מסיפורים אלה כבר ניתן למצוא מוטיבים ותיאורים, שהועברו אחר-כך אל סיפורת הארוך הראשון והידוע ביותר, הלא הוא "היידי".

הספר "היידי" נדפס במהדורתו הראשונה בשני חלקים בעלי שמות שונים, כאשר ששה חדשים מפרידים בין הופעת החלק הראשון והשני. החלק הראשון נקרא, כאמור, "שנות הלימוד והנדודים של היידי", וכחצי שנה אחר-כך הופיע המשכו — "היידי יכולה לעשות שימוש מכל אשר למדה" (1881). בספרה זה, אולי יותר מאשר בספריה האחרים שיקעה את חוויות-ילדותה וגעגועיה לבופי ילדותה; או במלים אחרות: בדמותה של היידי ראתה הסופרת את עצמה בילדותה.

הספר זכה להצלחה מיידית — תחילה בשווייץ ואחר-כך בגרמניה. תוך שמונה שנים הוא נדפס ב-13 מהדורות ותורגם לרוב לשונות אירופה. אלא שיונה ספירי לא יכלה לשמוח על הצלחת ספרה: שלוש שנים אחרי הופעת "היידי" מת בנה היחיד לאחר מחלה ממושכת; באותה שנה הלך גם בעלה לעולמו. מאז הסתגרה הסופרת בביתה, כשהיא מנסה להקל על יגונה בכתיבה. עוד כתריסר סיפורי ילדים כתבה אחרי "היידי", רובם ככולם סיפורים רגשניים על חייהם של בנים ובנות בכפר השווייצרי; ביניהם: "מה קרה לילדי גריטלי" (1883), "ילדי גריטלי מופיעים

שוב" (1884), "מה יצא ממנה?" (1886), "ארתור והסנאי" (1888), "ילדי האלפים" (1889). קובץ סיפורים קצרים), "קורנלי גדל ומתחנך" (1890), "מוני נער העזים" (1891), "טירת וילנדשטיין" (1892), "אחת מבית ליוה" (1894), "ירלי בן ההרים" (1901). תרגמה חנה עירונית. (1963), ועוד.

מלבד רשימת הספרים ותוכנם אין אנו יודעים כמעט דבר על חיי יונה ספירי. ידוע כי עתונאים אחדים ניסו לראיין אותה ולדובבה, אך היא השיבה באדיבות את פניהם ריקם. "חיי הפרטיים אינם סיפור מעניין בשביל הקוראים", אמרה. שבועות אחדים אחרי הופעת ספרה האחרון, "טחנת ההרים", מתה הסופרת בביתה אשר בציריך. הדבר היה ב-7 ביולי 1901 — היום (הוא יום כתיבת שורות אלה) לפני שמונים שנה.

בשנת 1967 נוסד בציריך המוסד השווייצרי לספרות-ילדים, הנקרא רשמית 'מכון יונה ספירי'. בין השאר מצוי במוסד ארכיון יונה ספירי, המרכז את כל החומר הקשור בחייה ויצירותיה — מסמכים, תדפיסים, תרגומים בכל השפות — וכן תערוכה מתמדת בשם "יונה ספירי — חיים ויצירה".

ילדת הטבע שהיתה לסמל

"מן הכפר הנושן וההביב מאינפלד נמשך משעול ארוך, העובר בין שדות ירוקים מכוסו צל ומגיע אל רגליו של הר. מצד זה ניכט ההר כהור בלפי מטה, אל הכקעה, והטדה נעשה פרע יוהר. המשעול מטפס על פני המדרון, וכל הפוסע בו נושם מיד את נהוח העשב ועמחית ההר, בעור המשעול עולה ומשך ישר עד פסגת ההר... בכוקר קין אחד נראו שתי דמויות פוסעות לאורך משעול הררי זה — האחת אישה גבוהה ומוצקה, והאחרת — ילדה קטנה, שאחזה בידה, ואשר לחייה להטו כחום השמש...".

שמה של הילדה היה היידי. ובשורות אלה נפתח סיפורתה של ילדה קטנה זו, שהשנה הוגג צעירה לעד.

עולם ספרות-הילדים את יום-הולדתה המאה — אבל למרות עובדה "כרונולוגית" זו היא תישאר תוכנו של הסיפור הקלאסי זכור ודאי לכל מי שקרא אותו בילדותו; שכן "היידי" הוא, כאמור, אחד מספרי-הילדים המפורסמים ביותר בעולם, ודומה שאין ילד או ילדה שלא עקבו אחרי קורותיה ומעשיה של בת-אלפים קטנה זו. אנו פוגשים בה לראשונה עולה במשעול לעבר הבקתה הניצבת על ראש ההר. מאחר שהיידי היא יתומה, מביאה אותה לאורחת בלתי-צפויה זו, שתפר את הבודד ומזור-ההליכות. נקל להבין שזקן ועפן זה אינו שמח לאורחת בה ובאופיה ובטוב-לבה — מצליחה בדידותו. אלא שהיידי — בשמחת-החיים הטבעית המפעמת בין השניים. אך לא רק הסב מוצא טעם לרכך את לבו הקשה של סבה וחיבה עמוקה נקשרת בין השניים. ועם הזקנה העיוורת, חדש לחייו בזכותה גם עליהם, הסיפור מגיע לשיאו לאחר שהיידי נלקחת מן הבקתה ומובאת העירה, ומקרינה מאורה גם עליהם, הסיפור מגיע לשיאו לאחר שהיידי נלקחת מן הבקתה ומובאת העירה, כדי לשמש מעין אחות לקלרה, בת-העשירים הנכה. געגועיה היידי אל הבקתה ההררית ומביאה אתה גם כמעט ומפילים אותה למשכב. בסופו של דבר חוזרת היידי אל הבקתה והחיקה-הטבע מחלימה ועומדת על רגליה ככל האדם.

מהו סוד קסמו של סיפור ישן זה, בן שנות השמונים של המאה ה-19, המוסיף לדבר גם אל לבם של ילדי שנות השמונים של המאה העשרים? לכאורה זהו סיפור רגשני, שבו מוצגים גיבורים טובים מול רעים ואשר מוסר-ההשכל אשר בו גלוי ובוטל לעין. גם המוטיבים המצויים בו, ובעיקר שירי-ההלל לכווח של הטבע — שלטו ברבים מספרי הילדים של שלהי המאה ה-19, ופעילות בחיק-הטבע המעמידה נער נכה על רגליו הוא המוטיב השליט על "סוד הגן העולם" (1909) מאת פ"ה ברנט.

אבל "היידו" איננו רק סיפור רגשני, המטיף לקוראיו לעשות את הטוב ולהעדיף את החיים המוגשת לקורא במסגרת של סיפור מציאותי יומיומי. שכן היידי היא מעין סינדרלה שווייצרית: גם היא ילדה יתומה ודחוקה, שנגזר עליה לסבול; אך בזכות טוב-לבה, תמימותה ואמונתה מתגש-מות משאלותיה והיא זוכה באושר. אלא שבניגוד לכללכות מאגדת-הפלאים היידי היא בת עולם-המציאות, שהקורות אותה מתוארות במסגרת מציאותית מחיי היומיום. בשל אותה מסגרת ריאליסטית רואים הקוראים הצעירים ב"היידו" סיפור אמיתי ומשכנע, שקל להם להזדהות אתו ולהושע עצמם שותפים הנוטלים חלק בעלילה. הוסיפו לכך את הסגנון הפשוט והגלובי ואת תיאורי הגוף המרחיבים, המצויירים ביד אמן — ההרים המושלגים, שדות הפרחים, השקיעות והזריחות, עדרי הצאן — הנראים כמו חיים מול הקורא, ותינו את סוד קסמו והצלחתו של הספר.

הגרמני בעשרות מהדורות (מהדורה אחרונה הופיעה אשתקד), וזאת בנוסף על העיבודים והקיצורים השונים, הוא תורגם שוב ושוב לרוב לשונות התרבות (לאנגלית הוא תורגם ש פעמים לפחות; תרגום ראשון הופיע ב-1883), וכן יצא גם במהדורות בכתב בראיל, הוא זכה להמשכים, שנכתבו בידי סופרים אחרים. סיפורה של היידי אף הומחו והוצג על בימות תיאטרוני הילדים ברחבי העולם, והוא גם אחד ממחזות הילדים המצליחים ביותר בישראל, המוצג אצלנו שוב ושוב מאז קום המדינה ועד ימינו. "היידו" גם צולם פעמים אחדות לקולנוע ולטלוויזיה; אחת ההפקות הקולנועיות הראשונות והמוצלחות היתה בכיכובה של שירלי טמפל, הזכורה לטוב ה-B. B. C., המושתתת אף היא על הספר הקלאסי.

אין פלא איפוא, שהקוראים העבריים הצעירים זכו לכמה וכמה תרגומים ועיבודים של סיפור קלאסי זה. התרגום הראשון, מעשה ידיו של המתרגם הפורה ישראל פישמן (1885—1962), הופיע עוד בשנת 1946 בהוצאת גיומן. היה זה תרגום משובח בשעתו, נאמן ומלא כמעט, והוא חזר ונדפס במהדורות רבות. אלא שמקץ שנות-דור נתיישן תרגום זה, כרוב התרגומים שנעשו לפני

1. אין ספק בעיני, שכמה מפרקי "היידו" השפיעו על כתיבתה של הסופרת האנגלו-אמריקנית פראנסס הודג'סון ברנט: נכד המרכז את לבו הקשה של סבו הבודד הוא "הלורד פונטלרוי הקטן" (נדפס ב-1886, חמש שנים אחרי "היידו").
2. בעברית הופיעו שלושה ספרי המשך על היידי, שנכתבו על-ידי מתרגמי הספר לאנגלית ולצרפתית: "היידו ופיר" מאת צ'רלס טריטן (תרגום י. לבנון, 1960) ו"אורחי היידי" ו"סבתא היידי" מאת רוצ'א (תרגום הנ"ל).

קום המדינה; השפה נראית מיושנת וכמעט ארכאית בעיני הקוראים הצעירים של ימינו, והגיעה תשעה להוציא תרגום חדש.

אלא שהתרגומים הבאים היו יותר עיבודים מקוצרים מאשר תרגומים הראויים לשמם. כאלה היו עיבודיהם של שלמה סקולסקי ("היידו בת ההרים", הוצאת עמחי, 1958, מהדורה מחודשת 1981, 40 עמ'), אנדה עמיר-פינקרפלד (הוצאת "מסדה", 1961, 32 עמ'), ימימה שרון ("היידו בת ההרים", הוצאת "עופר", 1970, 16 עמ'); ועוד עיבוד אנונימי, שהופיע בהוצאת "דעת" (1958, 16 עמ'). בימים אלה ממש עומד להופיע תרגום חדש של הספר, מעשה ידיו של יהודה יניב (הוצאת "כנרת", 84 עמ'), עם תצלומים מתוך סדרת הטלוויזיה ההולנדית, שתוקרן אצלנו בקרוב, וכבר התרעו רבים נגד הקיצורים השרירותיים הנעשים ביצירות קלסיות והנוטלים מהן את נשמתן. לפיכך יש לקדם בברכה את התרגום החדש של "היידו" שיופיע בקרוב בהוצאת "כתר", מעשה ידיו של שלמה ניצן.

עיון בכתב-היד מלמד, שהמתרגם עשה מלאכה נאמנה, אף כי סטה במעט מן המקור על-ידי כך שביטל את המשפטים הארוכים והמסורבלים האופייניים לשפה הגרמנית.

הנה משפטי הפתיחה של היידי בתרגום החדש:

שכיל צר התפתל מן העיירה החכיכה מאינפלד, הצה כרו דשא ותורשות עצים ירוקים ונמשך לעבר מרגלות ההרים. גבוהים והמורי סבד העקו צוקי הרים אלה ממרומיהם על פני הבקעה. כאן, במקום שהשביל מתחיל לטפס על הרמסים התלולים, מכה כאפו של העולה ניהוח רענן של עדות-מרעה, המכוסים דשא עשכ צפוף ועסיסי. כבוקר בהיר שטוף-שמש כחדש יוני טיפסה על שביל-הרים זה כהורה גדולה והסונה; היא אחזה בידה של ילדה קטנה ונרדה אותה אחרית. פניה השנופות היו סמוקות ולוחטות ממאמץ הטיפוס; שבו למרות השמש החמה עטופה היתה בכנרדים המים מאד.

בצדק נחשב, איפוא, "היידו" לספר-הילדים הלאומי של שווייץ. הוא העניק למליוני קוראים בעולם מושג ראשון ומהימן על ארץ הררית זאת, נופיה ואנשיה; ויפה כתבה בהקשר לכך פרופ' מיי היל ארבותנוט בספרה הגדול "ספרים וילדים" (מהדורת 1957, עמ' 453):

"שום אדם שקרא ואהב את 'היידו' לא יכנס לשווייץ בלא תחושה של שיבה הביתה. כל עדי-צאן קמו יעורר בו תשוקה לספל של חלב-עזים, שריפא את קלרה העניק שמתה ובריאות להיידו. בכל זמן הוא יראה את סכא של היידו, ובכל כפר — את דורפלי של היידו. זה כוהם של ספרים טובים על ארצות רחוקות — שהם מותירים אחריות לעד תחושת שיוכחות לארץ זו ולאנשיה. ...וכל ילד שקרא את ספרה זה של ספריו ישתוקק לבלות את לילותיו על מצע ישנה בעלית-גג, כהיירו כשעתה, ולהשקיף אל פסגות ההרים הוזהרות מתחת לכתר נוצין של כוכבים".

3. ראה, למשל, מאמרי "סיוור בממלכת התרגום" ("ספרות ילדים ונוער", ה' תשל"ה, עמ' 27—37), וכן הפרק "מכלי אל כלי" בספרי "תנו להם ספרים", (ספרית פועלים, 1978, בעיקר עמ' 277).

אברהם רגלסון ז"ל

מאת אוריאל אופק

"אני אבא, ואני חובש משקפים. בכל יום שלישי ויום ששי אני מצחצח את הנעלים. ובפני שאני דר בחולות על שפת-הים אין זה מועיל לי כלום. תמיד נעלי מאובקות. אם תראו בתל-אביב יהודי שראשו מגולה, על חטמו משקפים, נעליו מאובקות ובידו סל עובר על גדותיו סלק ובצלים וצנון — תדעו שאני הוא המביא ירקות הביתה, אוכל לחמשת ילדי... — בצורה חייכנית זו הציג את עצמו הסופר והמנ-שורר אברהם רגלסון (בפתח ספרו המלבב "מסע הבגובות לארץ ישראל). בכ"ח באב תשמ"א (28 באוגוסט 1981) נפטר רגלסון בביתו שבנוה-מונסון, והוא בן 85 שנה. אברהם רגלסון נולד בעיירה הלוסק (פלך מינסק, רוסיה הלבנה) בחשוון תרנ"ז (אוקטובר 1896) לאביו הנגר. בילדותו למד ב"חדר", עד שבגיל תשע היגר עם משפחתו לארצות-הברית, שם למד במוסדות-חינוך יהודיים והרחיב את השכלתו על-ידי קריאה שקודה, מקיפה ומעמיקה. זמנמה עסק בהוראה, ואחר-כך בספרנות. בגיל 24 הדפיס את שיריו הראשונים בכתב-העת "מקלט" (ניו-יורק, 1924), ומאז פרסם שירים וסיפורים, מסות ומאמרים, אגדות ותרגומים ברוב כתבי-העת העב-ריים. בשנת 1932 עלה לראשונה לארץ-ישראל, היה חבר מערכת "דבר", השתתף ביסוד "דבר לילדים" ובעריכתו, ואף הדפיס בו בהמשכים את הנוסח הראשון של סיפורו "מסע הבובות לארץ-ישראל". במאורעות תרצ"ו חזר עם משפחתו לארצות-הברית, עסק בכתביה ובתרגום מעברית ויידיש לאנגלית והוציא "רבעון קטן למח-שבה ולשירה". בשנת 1949 עלה בשנית לארץ-ישראל ועבד בהוצאת "עם עובד" ובמערכת "על המשמר", עד צאתו לגימלאות. יצירתו המגוונת של רגלסון הצטיינה תמיד בעיצוב מקורי ובסגנון ייחודי, המשר-בץ צירופי לשון מפתיעים. בשירתו למבוגרים נטה אל הרומנטיקה, תוך שהוא מערה בכתביה סמלים מיתיים, תיאורי טבע ורעיונות אנושיים. בסיפוריו ובתרגומיו לילדים פיתח סגנון ציורי מלוטש, היונק מן המקורות ומתובל בהומור מפופח. סיפורו הידוע ביותר, ששני דורות של ילדים התענגו עליו, הוא "מסע הבובות

(המשך בעמוד 41)

חווית הקריאה

ילדות*

...על כד, שקיים ספר כזה (רובינזון קרוזו), נודע לי בבית הספר. ביום חורף, בהפ-טקה, סיפרתי לילדים מעשיה, ולפתע אחד הילדים העיר בבוז — מעשיות — זה שטות. רובינזון קרוזו — זה ספר אמיתי. נמצאו עוד כמה ילדים, שקראו את רובינזון. כולם שיבחו את הספר, אני נעלבתי, שמעשיות סבתי לא מצאה חן, ובו ברגע החלטתי לקרוא את רובינזון כדי שאוכל גם אני לומר עליו: "שטות".

למחרת הבאתי לבית הספר שני כרכים של אנדרסן ואת רובינזון — ספרון דל בכריכה צהובה, ובעמוד הראשון — אדם מזוקן בכיפת פרווה, עם פרוות חיה על הכתפים. זה לא מצא חן בעיני. ואילו ספרי מעשיות, כולם היו נחמדים, אם כי מרופטים.

בהפסקה הגדולה התחלנו לקרוא את המעשיה המופלאה של אנדרסן, את "הזמיר" — הוא מיד קנה את לבם של כל הילדים. לא הספקתי לגמור את "הזמיר" בבית הספר...

תרגמה מרוסית (בהשפטות) אסתר טרסי

הד קלוש, אבל מהימן מחשיבות, שמיחסים ילדים לסיפור ריאלי לעומת אגדות בנילים המוקדמים של ביה"ס היסודי, וכן הד קל מהשפעתו הבלעדית של אנדרסן על כל הגילים כנראה. הרי לא רוצים לקרוא "שטיות" ובכל זאת שומעים את "הזמיר" בהתלהבות. למה? — מה יש בה, באגדה המנורה הזאת, בזמיר האפור האמיתי, המנצח בעימות עם הצעצוע הנוצץ?

מה יש בו, בקיסר הרגשני הזה, המבין לאהוב את האמן האמיתי, את הצפור החיה, המשוורת... הרי לאמתו של דבר, צריך היה הקיסר לעורר בנו סלידה; פזור הנפש שלו הזיקנה שלו, מחלתו, רודנותו, המשטר שבארמונו... ובכל זאת... סולחים לו הכל, אולי רק בשל רגישותו לאמנות, לשירה אמיתית בניגוד לנוצץ ומלאכותי, הנוצץ, אבל המלאכותי.

"הזמיר" מיד קנה את לבם של כל הילדים... — עדות קולקטיבית. אי אפשר בלי אגדות. הן בנות את המציאות של העתיד.

אסתר טרסי

* מתוך מ. גורקי, ילדות, הוצאת חודווסטוניה ליטרטורה, מוסקוה 1965, ע' 147, פ' 12.

1. הגיבור של הכיתה

בספר תשעה סיפורים שגיבוריהם ילדים ונערים. הסיפורים, כולם, עלילתם קצרה, אפיזודה, או אירוע חד-פעמי לקוחים מהווי החיים של הגיבורים ואלה משקפים קשת רחבה: ילדים בביה"ס, נוער במועדון, חבורת ילדים בשכונה, נערים ערביים וכד'. בסיפוריה של רות כץ משתקפת מציאות, אין בהם המצאות או תיחכום כדי לגרות את הסקרנות או להגביר את המתח. יש בהם מתח פנימי אמיתי. הדברים מסופרים כפי שהם והסגנון, כתוכנם, פשוט, קולח ונקלט בקלות. הילדים אינם פועלים רק בינם לבין עצמם. תמיד יש ברקע מבוגר ואנו לומדים על יחסים בין הקטנים והגדולים, שבדרך כלל הם קורקטיים. עולם זה, של הקטנים ושל הגדולים והיחסים ההדדיים ביניהם, מוגש ברוח טובה, מתוך הבנת איש את רעהו. ממילא משתמע מכאן מוסר-השכל, הבא ללמדנו לקחים, ויכול הקורא המבוגר להרהר אם נעשה הדבר בתבונה כשמוגש ספר דידקטי מדי. אך לטעמי דידקטיקה זאת מאוזנת ואינה פוגעת בטיב הסיפורים, למעט האפיזודה על הנקמה של הילדים בסיפור "מור זבורבסקי היקר", שיכולה להתפרש כנורמה מוצדקת גם בעיני המחברת. בסיפוריה של רות כץ עוברת כחוט השני נימה של רחבות-לב ואהבת-אדם, מוטיב זה חשוב בעיני וגראה לי כבעל-ערך ראוי לציון. הסיפורים הם פרי ביכורים של המחברת, ויש בהם יותר מרמז, כי לפנינו מספרת בעלת עין חדה שודאי תוסיף לספר על מה שענינה רואות. הציונים של דוד סוזנה מקוריים, מרהיבי עין ומוסיפים חן לספר.

1. הגיבור של הכיתה, כתבה: רות ירדני-כץ, ציורים: דוד סוזנה, הוצאת אלישר, ירושלים, 1981.

עיר כחולה²

2.

שלושה ילדים מ"חבצלת השרון" הגיעו בחנוכה לעפת לבקר את מורתם לשעבר. במשך ימי החנוכה שבהם בילו הילדים בצפת התרחשו דברים הרבה, העיקרי שבהם: הילדים גילו מפתח שהוסתר בשעון קיר; והמפתח התאים לקופסה עתיקת יומין, שהם מצאוה במקום אחר, בבור מים; ובקופסה צרור זעיר, ולצדו מצורף מכתב.

הצרור הוא "טבעת הכהן הגדול מירושלים" ובמכתב המצורף נאמר שהטבעת "נמסרת לבני השני משה הכהן שזכה הראשון ועלה לקהילת הקודש צפת...". מאת העמודים של הספר, דחוסים מאד. אנו עוקבים אחרי סיפור בלשי מובהק, שהאירועים בו מתרחשים במהירות ובמפתיע, ולכל בעיה שעולה נמצא פתרון יחסית מהיר. הכל מסתיים בטוב.

זהו סיפור אופטימי שכל גיבוריו — ואלה רבים — טובים, נבונים נחמדים, ומקרינים חום וחיבה. אפילו הפושע היחיד שבסיפור — גם הוא דמות חיובית, הד-לב לגבי הילדה יעל וחוזר בתשובה.

מה רוצה המחברת לומר לקוראיה? היא רוצה לספר על צפת — סימטאותיה, אתריה ואנשיה — ובחירה מסגרת של סיפור בלשי כדי לשזר בו את העיקר. כי הכוונה היא צפת ולא הסיפור. אלא מאי? מה שנתקבל הוא בדיוק ההיפך. הקורא הצעיר ירותק אל העלילה, ומה צריך להיות העיקר הפך למשני.

וחבל, כי הסיפור הבלשי-הרפתקני, ריק מתוכן, זוהי שרשרת של אירועים, חיפוי שים, רדיפות, הפתעות שהומצאו כיד הדמיון הטובה של המחברת, אך אין להם אחיזה במציאות, כרגיל בסיפורי בלשים בדיוניים. אם תרצה יש אפילו נזק מה בהבאת סיפור חסר-הגיון-פנימי ואין בו סבירות. לפיכך גם הערך שיכול לעלות מן המסופר — סקרנות אומץ והתמדה, גם אלה מאבדים ערכם כאשר הדברים מובאים בסיפור בלשי שתוכנו כמעט מעשיה.

אך יכול אני להניח שילדים יקראו בספר ואף ייהנו ממנו כי הרי גם בסיפור מעשיה יש חיוב משלו, וזה משחרר לא מעט מן הלחצים הפנימיים שמצטברים במודע או שלא במודע.

הציורים של רותי קפלנסקי-שר מוסיפים הרבה להבלטת האווירה.

2. עיר כחולה, כתבה: דליה ב.י. כהן, ציורים ועטיפה: רותי קפלנסקי-שר, "מסדה", 1981, 109 עמודים, מנג'קד.

בשם סתירה? לאו דוקא.

אלה הם שמות של שני אנשים: האחד נקרא דוקא כן והשני — אי-אפשר. שמות מוזרים? נכון. אבל הם דרושים למחברת כדי לסמל את אישיותם ותוכן-נותיהם.

נירה הראל מספרת על שני אנשים בכפר שנגזר עליהם הגליה, אך... אל בהלה — הסוף טוב, הם חזרו. האיש הראשון בסיפור הוא זה שקראו לו "אי-אפשר". אנשי הכפר אנשי-עבודה היו, והם רצו שהוא יהיה כמוהם. אך אי-אפשר אהב לרקוד ולשיר וטען כי: "העבודה ענין שלילי / היא בהחלט לא בשבילי" ועוד היו עמו נימוקים לאי אפשר שהוא היה ממש מוכשר.

אבל אנשי הכפר לא יכלו לסבול בקרבם "בטלן" כזה וגרשוהו.

האדם השני שגורש מן הכפר היה תולעת ספרים ושמו "דוקא כן". הוא, דוקא עבד, אך יום-יום אחרי העבודה היה קורא וכותב. לא היה פעיל בחברה לא בילה עם כולם "בהצגות הוא לא ביקר, על פיקניקים תמיד ויתר", כלומר אינדיבידואליסט. ולכן גורש גם הוא.

בסופו של דבר הכפריים נכחו לדעת שעבודה בלבד משעממת ויש להוסיף לחייהם לחלוחית — השניים הגיעו חזרה לכפר.

סיפור בעל מוסר השכל בולט. דידקטי מובהק, למן הרגע הראשון מגלה הסופרת מהו המסר, שהיא רוצה להעביר לקוראים. אך המסר לעתים מעורפל.

המפנה הדרסטי חל כאשר הכפר חדל להיות אתר תיירות משום שהשניים גורשו. הסיבה — שעמום. יש באנשים המגורשים סמבוליקה של שירה, ריקודים ושמת חיים, ועניין בעיסוק אינטלקטואלי. אך אלה אינם מובלטים, וספק אם הקורא הצעיר יגיע לעומקם של הדברים.

בסיפור שורות רבות של חריזה מאולצת: שניה — בעיה, דוקא — בדיקה, רופא-יפה, דוגמא — פי כמה. הציוריס-רישומים של מישל קישקה עמוסים מדי לטעמי. לא הבנתי מדוע צריך להעמיד במרכז פעמיים אשה חשופת חזה, ופעם אחת אדם יונק או מנשק פטמה.

הרישומים שמעט פרטים בהם, כגון הגירוש — מבטאים טוב יותר את הרעיון, כי תואמים יותר את הטקסט.

3. דוקא כן ואי אפשר, כתבה: נירה הראל, צייר: מישל קישקה, עס-עובד, 1981, 22 עמ'.
 4. שירים שובבים, דתיה בךדור, ציורים: אבנר כץ, הקיבוץ המאוחד, תש"ם, 80 עמוד + 15 עמודים תווים.

חזרתי אל ה"שירים שובבים" של דתיה בךדור.

חזרתי, כי אחרי קריאה ראשונה קשה היה לי להחליט אם הספר ידבר אל לבם של צעירים, אם "יתפוס" אותם, ואם כן — איזה גיל ייתפס אליו.

חזרתי, כי נראה היה לי שחטאתי לספר ולסופרת כשהתעלמתי מהם ולא הקדשתי ליצירה מלים מספר. ואכן בקריאתי החוזרת נוכחתי לדעת, כי צריך לחזור ולקרוא בשירה של דתיה בךדור כדי להנות מהם, וראוי הספר שייאמרו עליו משפטים אחדים.

יש בשירה של דתיה הרבה הומור ולא מעט חידוד, ואלה גם בתכנים וגם בצורה. יש בשירים החיוב שבשובבות — קונדסיות, עליזות, לפעמים הוללות אך לא מזיקה. דתיה בךדור, משתמשת רבות בטכניקה של חזרות, אך אלה אינן משעממות כי לעתים יש בחזרה בסיס שווה ווריאנט חדש, ולעתים החזרה מדויקת בבחינת פזמון שאנו מצפים לו והוא מוכר לנו.

דתיה בךדור מביאה שירים קלילים עליזים ולידים שירים מתוחכמים שיש להתעכב על משמעות המלים ולחשוב.

אולם ברגע ש"תפסת" את הלהטוט — נתמלאת חדווה.

ועוד לזכותה של הסופרת.

היא מתייחסת ברצינות לקורא ומגישה טקסט ראוי לשמו, אינה "עושה" שירה כדרכם של רבים בימינו (כותבים ארבע שורות בחריזה זו או אתרת והרי לך שיר). היא כותבת שיר ויש בו התפתחות, תכניה לקוחים מתחומי חיים שונים יש בשירה עולם מגוון.

חזרתי איפוא לשירה ונהניתי לקרוא בהם.

מעשיה.

במרכזה טבעת קסמים שמסוגלת למלא משאלות לב.

ובמעשיה משולבת משפחה של ליליפוטנים. טלי הקטנה מוצאת טבעת, מפעילה

4. שירים שובבים, דתיה בךדור, ציורים: אבנר כץ, הקיבוץ המאוחד, תש"ם, 80 עמוד + 15 עמודים תווים.

5. טבעת הקסמים, כתבה: מרים רות, ציורים: שמואל כץ, ספרית הפועלים, 1980, 40 עמ'.

אותה למילוי משאלותיה, היא אינה מבקשת לעצמה דבר חומרי. היא מבקשת גשם. אכן, ביקשה גם לביבות אך לשם שבירת הרעב הרגעי ולא יותר מזה. טלי קטנטונת בהשוואה לחבריה ומבקשת להיות גדולה. הטבעת ממלאת את המשאלה: מופיעים גמדים ובהשוואה אליהם היא גדולה. ומאז משתנה טלי בהתנהגותה, היא הופכת להיות גדולה.

ומוטיב שני — סוד.

שמירת הסוד קשה על הילדה. ילדים אוהבים סודות אך אינם מסוגלים לשמור אותם לעצמם זמן רב, ערכו של הסוד בעיניהם עולה אם מישהו יודע ששמור עמם משהו מסתורי והוא נכס שלהם בלבד.

בסיפור מסר חינוכי: הקטן מעודד את הגדול, ליליבת מסייעת לטלי ומחזקת רוחה ברגעים קשים.

חלומות ממלאים את לבה של הילדה.

אך הרי זו מעשיה, האפשר להיות בעולם זה? לא! טלי חוזרת למציאות היא יודעת להבחין בין העולם הדמיוני שהיתה שקועה בו זה עתה, לבין העולם שאליו חזרה. שני העולמות "חיים" זה ליד זה ואין סתירה ביניהם.

רעיון זה בא לידי ביטוי בציוריו של שמואל כץ, המציאות והדמיון משלימים זה את זה בהרמוניה.

סיפורה של מרים רות קולח וילדים ודאי ייהנו בקוראם אותה.

6. בלי שום סבה מיוחדת

בלי שום סבה מיוחדת חוזרת נילי צוקר על הנושאים מחייו של הילד שכבר דשו בהם משוררים לילדים ונראה שאין מה לחדש בתחום זה.

כבר דנו בשאלה מה תעשי כשתהיי גדולה, כבר נתנו ביטוי לבעיית המתנות, כבר קראנו הרבה על הקונפליקט שבין הילד וההורים, "אמרת לך, ידעתי שזה יקרה", כבר דשו ב"סוד" וניתחו את הסיבות לדמעות והשימוש בהן.

אנחנו יודעים את הטריק של ילד המתחלה. גם למקרר כבר שרו. השקר והעלבון, היחסים עם אחים קטנים ומריבות של הורים — לכל הנושאים האלה נזקקת נילי צוקר בשירים קצרים, ואין בהם חדש.

הספר הוא, איפוא, לקט אפוריזמים בנושאים שצינתי.

האפוריזמים מחורזים אך גם בחריזה אין חידוש ורבים ביניהם פשטניים מדי, כגון: רע / נורא, חשובה / מקשיבה, רגועה / רואה, שניכם / שלכם, מי במקומי,

6. בלי שום סבה מיוחדת, כתבה: נילי צוקר, ציירה: אורה איל, ספרית פועלים, 1981, 34 עמ'.

או חרוזים פעליים: חושבת — כואבת, מדברת — אומרת, מחייכים — סולחים, לבכות — לחכות, הולכת — מחייכת, מנשקת — שותקת, להבטיח — אצליח. אולם העובדה שכבר דשו בנושא או כבר כתבו עליו אינה סיבה לפסול ספר. חידושים ונילויים מרעישים אינם מופיעים מדי יום ביומו.

לכן, ספרה של נילי צוקר מצטרף לספרים רבים אחרים זומים ונקראים על-ידי ילדים. מי שלא מכיר את הספרים האחרים ואין לו צפיות למשהו חדש ומרענן לא ייפגע מן הנאמר בספר זה, ולא צריך לחפש שום סיבה מיוחדת כדי למוסרו לילד או לקרוא באזניו.

אני משער שהילד ימצא עניין בציור ה"פרימיטיבי" של אורה איל.

(המשך מעמוד 34)

לארץ-ישראל". לאחר שהסיפור נדפס לראשונה בהמשכים ב-1934 ב"דבר לילדים", הופיע אחר-כך בארבע מהדורות, השונות זו מזו — 1936, 1954, 1959, ובזמנים אלה ממש הופיע הספר שוב, בעריכה מחודשת, בהוצאת "ספרית פועלים". וכך

כתבה העורכת מירה מאיר ב"אחרית הדבר" למהדורה הרביעית של הספר:

"אהבנו את מסע הבובות ושבנו וקראנו בו בהנאה פעמים רבות, עד שגדלנו והספר נעלם מן השוק... לפני כשנה עלה על לבנו הרעיון לתת לילדים של היום את מסען המופלא של הבובות, למען יקראוהו ויאהבוהו כפי שאהבנו אנחנו. בקושי מצאנו ספר בספריה, והוא ישן ומרופט. קראנו בו שוב בגעגועים לילדות שלנו, שחלפה, וגילינו שעם השנים החולפות השתנו דברים, השתנו מלים, ואם לא נשנה מעט, אולי לא יבינו הילדים על מה מדברים בספר. על כן כתבנו למשל 'אפודה' במקום 'לסוטה' [וכיוצא באלה...], אך לא פגענו בשפתו של הספר".

"מסע הבובות לארץ ישראל" הוא, כידוע, אודיסיאה משעשעת של משפחת בובות, הנוסעת באניה מניו-יורק לארץ-ישראל, אל ה"אמא" הקטנה שלהם שרונה (היא החלילנית שרונה תל-אורן). ספריו האחרים של רגלסון לילדים ולנוער: "שם הבדולח" (1942), "עין הסוס" (1967), "בית הניצוץ" (1972) — סיפורים ואגדות, השאובים מן המיתולוגיה היוונית וממקורות אחרים, מעובדים לילדים. כן עיבד רגלסון לבני-הנעורים "הרוזן ממונטה פריסטו" (1935) ותרגם מאנגלית את "מעשיות סתם" לקיפלינג (1936). מהדורה מחודשת ומורחבת בשם "סתם סיפורים" — (1980), "בילי בוד" מאת הרמן מלוויל (1950) ו"במצולות ים" לויליאם ביב (1953).

נעים להכיר את בני ארצנו

מאת מרים רות

שני חברים מבית-השטה עשו יחד ספר מקסים: הסופרת תקוה שריג, וחוקר הייבדווים שבו, כשהידע המדויק של החוקר והעט הקל והיפה של המספרת מתמזגים יחדיו. החוקר, המכיר את הייבדווים מבפנים, ויודע את מנהגייהם, השכיל לצלם אפיזודות אופייניות; והסופרת שמצאה מסגרת סיפורית להבאת המידע המדויק בפני הקוראים. גם בית ההוצאה תרם את מיטבו: נייר טוב, צבעים מרהיבים, צורה נאה — והרי לפנינו ספר יפה וחשוב בחיצוניותו ובתוכנו.

מה חשיבותו של הספר? תודעת הטייר-לים בשבילי הארץ מושרשת עמוק בלבנו. התחבורה קיצרה את הדרך מקצה האחד של הארץ עד קצה השני. אבות — אמהות עם בניהם וטפם מבקרים ברחבי המדבר ופוגשים את השבטים הנוודים במרחביו. הפגישה, לרוב, שטחית, לעתים גם מפחידה. השוני החיצוני, אורח-החיים השונה מעורר זרות וניכור. קשה לתאר שמתחת ללבוש המוזר והזר פועם לב אנושי הם ובצל האוהלים השחורים מתנהלים חיים אנושיים חמים של אבות ובנים, מלחמת קיום, צרות ושמחות.

* "זוארה בראס-מוחמד", כתבה: תקוה שריג, צילם: שבתאי לוי (שבו); הוצאת מסדה, 1981.

נחורות ים. יש דברים שניתן ללמוד מהבדווי: ריחאנה... "תשגיח היטב על האוהלים. ובעצם, אין כלל צורך להשיגיה! אפילו אם יעברו במקום בדווים זרים, לא יגעו לרעה בדבר. בדווים לא שולחים יד ברכוש בדווים אחרים. הם לא ישחטו עז תועה מעדרה, אלא יחפשו את העדר ואת הרועה שמהם נשמטה, וישיבו אותה לבעליה: וכך יעשו לכל מה שימצאו, גמל תועה, גלימה או שק שכות, הלא זהו חוק המדבר, שכולו משכן הבדווים." (עמ' 11)

גם כיבוד אב זקן ניתן ללמוד מהבדווים: סילמי — אב המשפחה מטפל באביו הזקן ולאורך כל הדרך איננו עוזב אותו אף לרגע אחד. "סילמי מטפח מים לבין שפתי אביו, ומשפשף את פניו בכף ידו הרטובה... נשימתו של החולה הולכת ונחלשת. סילמי מניח אזנו על לוח לבו של אביו..." (עמ' 50)

כבר נאמר שעיקר תכנו של הספר, הבאת מידע על חיי הבדווים, אך מסגרת הסיפור מטרת העלייה לרגל לקבר קדוש היא ריגושית, כלל-אנושית: "רק אם יביאו את הסב לשם — ידעו שעשו כל מה שיכלו כדי לשמור על להבת חייו." (עמ' 8) ובסוף המסע: "ואגדות יסופרו על מהלך שלושת ימים שהלכו בני משפחתו עמו, עד לראס-מוחמד, להתפלל על חייו, ולא זכו." (עמ' 51)

שמחת האכילה טעמו וריחו של המזון המחייב נפשות, שמחת הנשים והנערות בים, שמחת הילדים במשחקיהם וברכי-בה על הגמל — אלה נקודות אור ריגוריות שמעמיקות את חוויית המסע. הדאגה לחיי הסב בוקעת מהסיפור פעמים אחדות — הרי הספק מטריד

את כולם. עצבותה של הרועה הצעירה ריחאנה ניכרת רק פעמים: "לבה נצבט... בקרבה: העז היפה ביותר בעדר נבחרה לקרבן הזוארה, לבריאות סבה... עז זו גדלה עמה מיום היוולדה... כל היום תחשוב ריחאנה על עיזתה. היא תרעד כעלה נידף ברוח, כשתחשוב על המאכלת שתחתוך בגרון העז..." (עמ' 11) ובראס-מוחמד: "שביב מתבונן בעז המובלת אל מותה. פעיותיה חודרות ללבו: מה, מה, מה עשיתי, מה חטאתי? מה פשע-תי? ריחאנה שלי, איפה את?" (עמ' 46; 47) הנגיעות האלה ברגשי אדם מוכרים, מבליטות את הקווים הכלליים האנושיים המעוררים אהדה לכל עם ולכל עדה ומפגיגים את הזרות והניכור שנוב-עים מחוסר ידיעה ומהתרשמות חולפת חיצונית.

הספר השיג את מטרותיו: לימד פרק על חייהם של הבדווים. המידע נמסר בדיוקנות ובאהדה. הקורא, יתעניין יותר בשכנים ויבין יותר את אורח חייהם. קשוי החיים והנאותיהם יעוררו הדים של אהדה וקרבה. עולם המושגים הרחב והזר נלמד תוך התחיות במצב הנתון ברקע הסיפורי. הילד הקורא יפנה לעתים למילון המושגים המתורגם בסוף הספר, ילמד אותם ויחשו אל הבדווים ישתנה, לילדי הגן יהיה קשה להבין את העולם הרחוק והזר — הם יתבוננו בתמונות הצבעוניות היפות וילמדו מהן על המדבר, על הלבוש, על המזון, על בעלי החיים ועל כל מה שקרוב ללבם ותואם את עולמם.

נברך על הספר היפה הזה ונקווה שייכתבו ספרים דומים גם על עדות ישר-אל השונות בדיוקנות, באהדה ובאהבה.

הסיפור על הסיפור על צ'ופצ'ה¹

מאת צפריה גר

כשאני קוראת סיפור מעשה כמו סיפורו של משה בן-שאול, אני אומרת בלבי שיש לירושלים מזל שקמו לה מספרים טובים. אני מתארת לעצמי שפריז לא היתה "פריז" בעינינו לולא קמו לה ציירים, סופרים ומשוררים שקידשו בה כל פינה, פירסמו אותה ואת מכמניה בעולם כולו.

הדבר דומה לגבי ספרו של משה בן-שאול. בספריו הוא מתאר את ילדותו ברוח של געגועים ונוסטלגיה. בסיפורו הוא יוצא מנקודת-ברוך — שכונה בירושלים, אל "ירושלים הקטנה" של הימים ההם, בדיוק כמו שנחום גוטמן יצא אל "תל-אביב הקטנה". כמו נחום גוטמן הוא מספר ומצייר את ילידי רוחו בפרטי פרטים ובצבעים הולמים. הוא משרת את הסיפור בלשונו ובמכחולו. פרי עבודתו הוא באמת פרי מיוחד ונפלא. כך מתרחש אצלו הפלא ו"הסיפור על הסיפור על צ'ופצ'ה", מעשה שהתרחש-התפרש על שלשה ימים, משתרע בסופו של דבר על 191 עמודים. הסופר בעצמו מעיד שהפלא הזה התאפשר כי בתקופה שעליה הוא כותב היו החיים סוערים ורבי מתח. כל יום עצר בתוכו ימים רבים. הבריטים שלטו אז בארץ ויושביה היהודים נחלקו ביניהם למחתרות שונות — ההגנה, אצ"ל ולח"י. כל אחד מגיבורי הספר היה קשור בקשר של סודיות וזהירות. הרי הבריטים ושאר תושבי הארץ הזרים, כולם היו אויבים ועויינים את הענין הציוני.

בספר הזה בולטים לא רק הילדים מהשכונה — גיבורי הספר וחביביו של הסופר. כמותם זוכים להבלטה ולתאור המבוגרים — השוטר מזרחי, אדון מושקוביץ וויזינה וידו. אפילו על הבלשים הבריטיים, ג'ונס ובריינט אנחנו קוראים בפרטי פרטים. הספר הזה כובש עין ולב ומצליח בלשונו הציורית להחזיר אותנו לירושלים הקטנה של טרם המדינה.

1. כתב וצייר: משה בן-שאול, הוצאת מסדה, 1981, עמ' 191.

צללים ארוכים¹

מאת ירדנה הדס

שמונה סיפורים מחייה של ארץ-ישראל היפה מצויים בספרה של רבקה מנג. בכל אחד מהם מצוקה, תעוקה וילד, הנושא אותה.

"הצמיד של אופירה", הסיפור שנתן לספר את שמו, עוסק בחטאת-ילדות כבדה, המלווה את "האני המספרת" שבגרה ורחקה משכונת-ילדותה:

...**"אבל מה שקרה לנירה אינני יכולה לשכוח... אינני יכולה גם לסלוח.. גם לא לי, לעצמי..."** (עמ' 9).

עיקרו של הסיפור: עלילת-כזב, ההורסת חייה של ילדה, בת-עניים. לשון אחרת: מעשה-קונדס אוילי, המכתים ילדה חפה מפשע בתוית של "גנבת", ומשתק את התקדמותה.

בספרה "Postern of Fate" אומרת אגאתה כריסטי, כי "חטאים ישנים משליכים צללים ארוכים". ומיד היא מוסיפה ותוהה: האם לא נכון יותר יהיה לומר, כי "לחטאים חדשים צללים ארוכים"?

בסיפור של ר. מנג אין המוטיב של חטאת-הנעורים מוליך אל גילוי בלשי, אלא אל גילוי-לב. נירה, ששמחת-חייה נעלמה והתקדמותה נבלמה, קיימת עדיין. והיא ראויה לפחות לשמוע ולדעת, כיצד בא עליה שברונה באותם ימים רחוקים, בשל מי ולמה.

הסיפור אינו מבטיח זאת. הוא פותח בחוסר היכולת לסלוח, ומסיים "בענן כבד, שהעיב על עמק-הזיתים". אין אנו יודעים אם יואב, שבגר ונעשה לגבר, ירהיב עוז בנפשו לספר לנירה, עד מה עול לה. האם לא תהיה העלמת האמת בבחינת "חטא חדש שצללים ארוכים לו?"

1. הצמיד של אופירה, כתבה: רבקה מנג, צייר: שמואל כץ, הוצאת עם עובד, 1981.

מעניין מאד יהיה לשוחח עם ילדים-קוראים על בעיה זו: האמנם תעזור האמת לנירה, היודעת שהוקעתה מן החברה היתה מרושעת ומשוללת יסוד? כיצד תיעזר? האם תוכל לשקם עצמה? והרי "שנים רבות עברו מאז"...

בכל אחד מן הסיפורים פרוש צל משלו. רגעי האושר הם אינטנסיביים וחמים, אך העגמימות הבאה בעקבותיהם היא ארוכת-טווח. "סער", למשל, הוא סיפור-אהבה. סיפור-אהבתו של ילד לסוס.

אהבה זו "מקלקלת את השורה", כדברי חז"ל. שלבי המעשה אופייניים לסיפורי אהבה רבים: הפגישה, ההסתכלות ההדדית, החרדה לשלום הנפש האהובה, החשש לנבגדות (כש"סער" רץ אל הסוסה, המושכת את לבו) שעות האושר וההתלהבות, מחירי ההתמכרות (ירידת הילד בלימודים) וכאב הפרידה והניתוק.

שאלות רבות אינן נשאלות במפורש בסיפוריה של רבקה מגן. על הקורא לנסחן ואף לנסות להשיב עליהן. הסיפורים מפעילים אותו וגורמים לו למלא את החסר. אולם בסיפור "אחות לגיל" (עמ' 36 ואילך), העוסק בבעיה הקשה של אימוץ-ילדים ומשברי הזהות שלהם, מרהיבה המספרת עוז לנסח את הדברים במפורש:

— "למה האשה שילדה אותי לא רצתה בי?"

— "האם הייתי ילד רע?"

— "האשה שילדה אותי, איך היא נראית?"

— "האם אני דומה לה?"

— "לו ראתה אותי היום, האם היתה מצטערת על שנתנה אותי?" (עמ' 40).

הפיתרון ללבטים הוא: יחסי-אנוש חמים ונכונים. רגע כזה מצוי בכל אחד מן הסיפורים. יושע, הטייס הקיטע, יסייע לילד להב (בסיפור "התאונה") לגבור על המשבר הנפשי שגרמו לו הפציעה, הניתוח והמוגבלות הממושכת, שהוטלה עליו. יושע, שיישאר נכה לצמיתות, גורם בהתנהגותו האמיצה והחיובית לשינוי ערכין אצל הילד, השקוע ברחמים עצמיים (בפשטות: "אתה צריך להיות מאושר, להב, שיש לך עדיין שתי רגליים" — — —).

המעודן שבסיפורי-הספר הוא, לטעמי, "ילדת-פלא". עניין ילדותם העשוקה של בני-נוער מחוננים במיוחד אינו חדש. מיכל מצטיינת בנגינה על פסנתר. אך היא גם ילדה, שנפשה יוצאת לשחק בכדור. עליה להגביל עצמה לאולמות-הפאר, לתלבושות המהודרות, לחברת המבוגרים שוחררי האמנות, לאימוני-הנגינה, לעיתוני-הקונצרטים.

המבוגרים שבספר הם חיוביים ובונים, האם האוהבת (המאמצת) ב"אחות לגיל"; הרופא והטייס ("התאונה"); ההורים ("ילדת פלא"); המורה ("התפקיד הראשי"); המדריך שנפל ("חיים המדריך שלי") והבדוי הזקן ("בוודדים בואדי") — כולם מסייעים לילדים כמיטב יכולתם והבנתם. אך ילדותו של אדם רצופה מכאובים...

הקוסם מארץ אופי

מאת הרצליה רז

אי אפשר לדון בספר המיוחד הזה על פי קריטריונים בספרות. עיקרו — יצירה אמנותית גרפית.

המבנה של דפי הספר מאורגן בשתי מערכות דפים שהיסוד הקווי שליט יחיד בהם והוא מארגן את כל השטח לקלידוסקופ של צורות נעות בשחור-לבן ודפים המאורגנים בשיטת הקומיקס — פרטים ציוריים רבים מאד; צורות של בעלי-חיים ויצורים מוזרים המצטרפים למסר מפחיד, מצחיק, אירוני, משעשע ומהמם. הדף מחולק מרובעים מרובעים וכל מרובע מבליט מצב אישי והמיוחד לו. הדף כולו מהווה תווה ובוהו מגרה וכל מסתכל עשוי לחבר לעצמו סיפורים לפי מצב רוחו ודמיונו.

הבל שלכל המשחק הדמיוני שבשחור לבן מצטרף סיפור. הסיפור הכתוב בקצב מקוטע ובלשון מגושמת אינו יכול ואינו מסוגל להתאים עצמו לקצב המבלבל של האיוורים.

ספר זה שייך לתחומי האמנות הפלסטית וגרפיקאים חייבים לפסוק דעתם עליו (ולא מבקרי ספרות).

מה שלא ברור לי לגבי ספר זה הוא, כיצד יתיחסו אליו הילדים? לא ברור לי אם ילדים יכולים למקד את מבטם על אוסף פרטים רב כל כך? ואולי יבחר לעצמו כל ילד דף אחד, או רבוע בתוך הדף ויתמקד רק בו בלבד? יבחר רק פרט אחד מהתווה ובוהו של הצורות המתרוצצות כדי להתיחס אליו ולספר לעצמו סיפור באמצעותו.

זהו ספר מוזר, מעניין ומסקרן וכדאי לבדוק מה יקרה לילדים לאחר קריאתם בו.

1. כתב וצייר: אד אמברלי, תרגום: רנה קלינוב, כתב: רוחמה שאולסקי, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1980.

לכיתות הנמוכות

הספרון כתוב בצורת מכתב אל סטיבי מונונו ומספר אגדה על החתול מבואינסי. כיצד בנה השטן גשר על הנהר שליד העיירה ומה קיבל בתמורה. כנראה שהסיפור מעוגן במעשייה פולקלוריסטית לוקאלית על הגשר שנבנה על-ידי השטן על הנהר לואר. הסיפור והציורים עשירי דמיון וראוי הספר להיות מומלץ לילדים צעירים.

גרוטאות אסופות בחצר מספרות כל אחת את סיפורה האישי, כיצד הפכה לגרוטאה, כיצד השליכה בערוב ימיה והיו אדישים לכאבה האישי. הסיפור מטאפורי לזיקנה. לקראת סוף הסיפור חוזרים אנשים לחצר ומוצאים בה הנאה וסיפוק.

נתקבלו במערכת ארבעה ספרים מסדרה זו: **הדואר, הליון והחללית, העתון והאניה**. כל אחד מהספרים מסביר את התפתחות התחום בו הוא עוסק, בלווית ציורים הינניים. הספר על האניה מסביר את התפתחות כלי השיט מהשטת בולי עץ ובניית דוברות ועד סוגי האניות המשוכללות. בספר על הדואר מתוארים סוגי התקשורת השונים ושרותי הדואר.

עבודת העיתונאי ומערכת העתון מוסברת במלים פשוטות ומובנות ובספר על הליון והחללית ניתן הסבר מפורט של לוינים לסוגיהם השונים, אימוני האסטרונאוט ותפקידיו והכל בשפה ברורה.

החתול והשטן, כתב: ג'ימס ג'ויס, תרגם: אבי-רהם יבין, איורים: רוג'ר בלאשון, הוצאת עם-עם, 1981, 28 עמ', מנור-קד.

הצר הגרוטאות, כתבה: שרה לבני, איורים: מעין שריג, הוצאת אלישר, 1981, 22 עמ', מנוקד.

מה אני רואה, סדרה להכרת יסודות המדע והסביבה, כתב: אור אבי-עם, עורך הסידרה: יאיר ברק, ציירו: קישקה קולי, טון ונאמן. מסדה, 1981, 20-30 עמ', מנוקד.

היום של רמי, כתבה: אליזבט קופר, ציירה: ומדי לואיס, תרגמה: יעל הפגור, הוצאת עם עובד, 1981, 22 עמ', מנוקד.

הופ השכתי, מושגי יסוד בחשבון א', ב', כתבו: אורה דביר, נאווה פוקס, צייר: דוד גרשטיין, הוצאת מסדה, 1981, 70 עמ', מנוקד.

סבתא סורגת, כתב: אורי אורלב, ציירה: אורה איתן, הוצאת מסדה, 1981, 38 עמ', מנוקד.

מיוז בספארי, כתבה: חיה שנהב, צילם: בוריס כרמי, הוצאת עם עובד, 1981, 23 עמ', מנוקד.

עפה צפה מטריה, כתבה וציירה: אורה איתן, הוצאת עם עובד, 1981, 17 עמ', מנוקד.

סדרה של ארבעה ספרים: **כשאני קם בבוקר, שעות הבוקר, שעות אחרי הצהריים, כשאני שוכב לישון**.

הספרים מתארים את פעולותיהם וסדר יומם של אורי ורמי. הספרים תורגמו ויש נסיון להתאים את פעילויותיהם היום יומיות של הילדים לפעילויותיו של הילד הישראלי. הדמויות, המנהגים הציוריים וחלק מהאביזרים "זרים" לילד הישראלי.

שני הכרכים מכילים מושגי יסוד בחשבון לגילאי שלוש ומעלה, הציורים המלווים את המספרים הם אסטטיים, מושכים את העין ומסייעים להקנות מושגי חשבון בדרך המשחק והפעילות.

זהו סיפור מלא חן ודמיון על סבתא מקסימה וקוסמת שאין לה כל זולת שתי מסרגות ובהן היא סורגת ומספקת את כל מחסורה: נעלי בית, בית, מיטה, כלים ורהיטים. היא יצירתה הם נכד ונכדה. משאין העולם חסר הדמיון מוכן להבין את יצירתה היא פורמת הכל וממשיכה בנדודיה למקום אחר. הספר שכלתני מאוד והקטנים ייהנו מהעלילה הדמיונית, בעיקר יהנו ממנו המבוגרים שיקראו אותו באזני הילדים. הציורים יפים ביותר.

אמא קרנפה ובנה הקרנפון יוצאים לטיול בספארי ברמת-גן, בדרכם הם פוגשים בעלי חיים שונים. הטיול מסתיים כאשר האם מודיעה לבנה כי הוא היפה מכל החיות בשמורה. את המקום העיקרי בספר תופסים הצילומים הנפלאים.

נועה הקטנה יושבת בכורסה המתנדנדת ומפליגה בחלומה בעזרת המטריה שלה אל העולם הרחב. היא מטיילת בים ובאוויר ולבסוף מתעוררת ומוצאת עצמה שוב בכורסה המתנדנדת. הסיפור חביב והאיורים נעימים לעין. הקטנים יאהבו לשמוע אותו שוב ושוב, שהרי זה נפלא בעזרת מטריה ו"טיפ טיפה" דמיון לטייל ברחבי העולם.

הספר הטוב במחיר כוזל

מפעל "הספר הטוב במחיר כוזל" מיסודו של המדור לספרות ילדים שבמשרד החינוך והתרבות קיים מאז תש"ל. באמצעותו הופצו עד כה 81 ספרים, המיועדים לילדים בני גילים שונים בכך-514,368 עותקים.

בחוברת ב' של כתביהעת (השון תשל"ה, אוקטובר 1974) מופיעה רשימת הספרים שהופצו בשנים תשל"ל-תשל"ד, ובחוברת ד' (ט"ז) (סיון תשל"ח, יוני 1978) מצויינים הספרים שהופצו בשנים תשל"ה-תשל"ח ובחוברת ג'ד (י"ט-כ) (איר תשל"ט - מאי 1979) מופיעה רשימת הספרים שהופצו בשנים תשל"ח-תשל"ט. להלן רשימת הספרים שנכללו במפעל מאז מחזור ב' של שנה"ל תשל"ט.

השנה	הספר	המחבר	ההוצאה	מספר העותקים
תש"מ				
מחזור א'	המקהלה העליונה	לאה נאור	יבנה	10,000
	מר גוזמאי הבדאי	לאה גולדברג	ספרית פועלים	8,000
	אל עיר בעורי	בגימין טנא	עם עובד	3,700
מחזור ב'	חול תצלול	דוקטור סוס	כתר	10,490
	חושם מבגדד	אליהו אגסי	עם עובד	7,167
	ילדה שגדלה	נעמי וישניצר	הקיבוץ המאוחד	5,800
מחזור ג'	אמא הולכת	תרצה אתר	הקיבוץ המאוחד	6,165
	לכתה א'	ל. שאול	עמיקי	4,426
	הבזו לספר הלבן	אהרון מגד	דביר	4,260
	אהבת נעורים			
תשמ"א				
מחזור א'	שפת הסימנים	מירה מאיר	כתר	10,000
	של נועה	שרה לבני	אלישר	8,500
	הילדה מהקומה הראשונה			
	סיפור אחר	אמיליה רואי	הקיבוץ המאוחד	6,000
	מדין	יעקב שביט	עם עובד	3,000
מחזור ב'	מדוע בחר נת ביונה	יצחק שבביס זינגר	ספרית פועלים	6,000
	שביל קליפות התפוזים	נחום גוטמן	יבנה	5,760
	החלום והיום	רחל הולנדר	הקיבוץ המאוחד	4,000
סה"כ				97,268

ראש העיר תן לשיר, כתב: אורי אורלב, צייר: יפתח אלון, מסדה, 1981, עמ', מנוקד. 32

לכיתות הבינוניות

ילדי שכונה בירושלים מייסדים חבורה בשם "יד ליד" לא למטרות ריגול, משחקי בלשים ומלחמות אלא למטרות חיוביות כמו עזרה לזולת, נקיון השכונה ושתילת גינה, תוך כדי פעולתם הם קושרים קשרים מעניינים עם שכן תמהוני בשם חרפונסקי שסיפור חייו קשור לתולדות הארץ ונוגע ללב.

סוד המצמנון, כתבה: מאירה כרמי לניאדו, צייר: פול בסקין, הוצאת ש"י, 1981, 112 עמ'.

אגדות וסיפורים מהמדורים בנושא עופות. תרנגול המושיע את רבי עקיבא, בשר אפרוחים למאכל כלה לפני חופתה, על מנת שירבה יופיה, הדוכיפת, זרזירים ופשושים, כל האגדות נכתבו בציון המקורות. הקריאה באגדות בכיתה בהקשר עם לימודי תנ"ך ספרות וטבע עשויים לגוון את הלימודים.

בלוב מלא עוף, ליקטה וסיפרה: תקוה שריג, צייר: אהרן שבו, עם עובד, 1981, 24 עמ'.

שמונה סיפורים מחיי ילדים מסופרים בצורה מרתקת. בכל הסיפורים מובא גם הצד העצוב בחיי הגיבור, אולם גם הטרגיות שבחיים מועלית תוך איזון, באיכות ספרותית גבוהה. אין בסיפורים שמץ של התיילדות או נטיה להטפה דידקטית. יש מסר חינוכי והוא מוצא את ביטויו בדמויות ובאירע שבה הן פועלות. הציורים תואמים יפה את האירוע שהם מתארים.

הצמיד של אופירה, כתב: בה: רבקה מגן, צייר: שמואל כץ, עם עובד, 1981, 91 עמ'.

מפתח

חבורות כ"א — כ"ח*

(תש"ם — תשמ"א)

- א. רשימת המאמרים, שנדפסו במדורים לסוגיהם, לפי שמות המחברים.
- ב. רשימת הספרים, שנסקרו בכתב-העת, לפי שמות המחברים.

רשימת המאמרים לפי שמות המחברים**

1. אופק אוריאל, "ספריה קטנה לילדים", עו"מ / כ"א / 23—28
2. אופק אוריאל, יצחק יצחק, ד' / כ"א / 36—37
3. אופק אוריאל, בעקבות הרעים ובמעגלי סתרים הביתה, עו"מ / כ"ב / 9—15
4. אופק אוריאל, "חד גדיא", מוטיב בספרות-הילדים העולמית, עו"מ / כ"ג / 3—10
5. אופק אוריאל, ספרי ילדים עבריים מתורגמים ללועזית, עו"מ / כ"ג / 33
6. אופק אוריאל, סינדרלה-הידועה באגדות תבל, עו"מ / כ"ד / 3—10
7. אופק אוריאל, גילגוליה של אגדת אצבעונית, עו"מ / כ"ה / 3—9
8. אופק אוריאל, בנימין הלוי ז"ל, ד' / כ"ה / 32
9. אופק אוריאל, הרפה גבר על העו, עו"מ / כ"ו—כ"ז / 26—31
10. אופק אוריאל, י. ד. קמזון ז"ל, ד' / כ"ז—כ"ז / 51

* בחוברת י"ג (אלול תשל"ט, ספטמבר 1977) נדפס מפתח לחבורות א'—י"ב. בחוברת י"ט—כ' (אייר תשל"ט, נואי 1979) נדפס מפתח לחבורות י"ג—כ'.

** מקרא: ראשי התיבות = המדור (עו"מ = עיון ומחקר, ד' = דמויות, ח"ק = חווית הקריאה, מ' = מיתודיה, ב' = ביקורת, מש"ב = מושט בעולם), האות השניה = מס' החוברת. המספר = מספר העמוד. (לדוגמה: עו"מ / י"ג / 3—11 — פירושו: המאמר נדפס במדור "עיון ומחקר", בחוברת י"ג, בעמודים 3—11).

11. אופק אוריאל, על רובינסון ורובינזונים, עו"מ / כ"ח, / 25—32
12. איתן שולה, פעימות של הום וחובה, ב' / כ"ג / 52—54
13. בהריר עליזה, הצעה לעבודה בנושא השואה, מ / כ"ו—כ"ז / 55—58
14. בידרמן נורית, כיצד לעורר אצל התלמיד מוטיבציה לקריאת ספרים, מ' / כ"ד / 44—47
15. בידרמן נורית, כרטיסי עבודה עצמית, מ' / כ"ו—כ"ז / 61—62
16. בלום אורי, קריאה וחיים, / עו"מ / כ"ב / 21—24
17. בלטמן אטה, עידוד לקריאה עצמית בשתוף תורים, מ' / כ"ו—כ"ז / 59—60
18. בן-יוסף אריה, שירי אמת ויופי של ברכה סמילנסקי, ד' / כ"ב / 31—33
19. ברגסון גרשון, אל קוראינו: העורך / כ"א / 4
20. ברגסון גרשון, פובליציסטיקה לילד ולנוער בלבוש סיפורת, עו"מ / כ"א / 16—22
21. ברגסון גרשון, "הבית שבו מתים הג'וקים משיבה טובה", ב' / כ"א / 50
22. ברגסון גרשון, "ספר משתולל", ב' / כ"א / 51
23. ברגסון גרשון, "תעלולי מכי ודובי", ב' / כ"א / 51
24. ברגסון גרשון, "סיאמינה והחתולים של ימין משה", ב' / כ"א / 52
25. ברגסון גרשון, "בוז לספר הלבן", ב' / כ"א / 52
26. ברגסון גרשון, "האסופית מגבול הצפון", ב' / כ"א / 53
27. ברגסון גרשון, "לחזור ויהי מה", ב' / כ"א / 53—54
28. ברגסון גרשון, "עוף החול", ב' / כ"ב / 37—38
29. ברגסון גרשון, "הפילה תותי", ב' / כ"ב / 38
30. ברגסון גרשון, "בשבת בבוקר", ב' / כ"ב / 39
31. ברגסון גרשון, "ספרית קשב", "מסדה", ב' / כ"ב / 39—40
32. ברגסון גרשון, "מוטל בן פסי החזן" ו"המלך מתיא הראשון" בתרגום חדש, עו"מ / כ"ג / 20—26
33. ברגסון גרשון, "ישראל — הישובים ואתרי עתיקותיהם", ב' / כ"ג / 47
34. ברגסון גרשון, "יום הולדת שמח", ב' / כ"ג / 47—48
35. ברגסון גרשון, "מחשבות שאינן רוצות לישון", ב' / כ"ג / 48—49
36. ברגסון גרשון, "מי אשם?" ב' / כ"ג / 49—51
37. ברגסון גרשון, "ידידי החלום, טוב לי להיות קטן", ב' / כ"ג / 51
38. ברגסון גרשון, "הילדה בלבן", ב' / כ"ד / 33
39. ברגסון גרשון, "העכביש האמן", ב' / כ"ד / 33—34
40. ברגסון גרשון, "דג הוא דג", ב' / כ"ד / 34
41. ברגסון גרשון, "הצ'וקצ'ים קראו לו סון", ב' / כ"ד / 34—35
42. ברגסון גרשון, "הילדה מהקומה הראשונה" ב' / כ"ד / 36
43. ברגסון גרשון, "הרפתקה בטייסת", ב' / כ"ה / 36—37
44. ברגסון גרשון, "בין חולות וכחול שמים", ב' / כ"ה / 37—38
45. ברגסון גרשון, "הטירה", ב' / כ"ה / 35—36
46. ברגסון גרשון, "השיר והסיפור על השואה", עו"מ / כ"ו—כ"ז / 17—22
47. ברגסון גרשון, נחום גוטמן ז"ל, ד' / כ"ו—כ"ז / 49—50

48. ברגסון גרשון, "פעם היה ילד שלא רצה לישון לבדו", ב' / כ"ו—כ"ז / 64—63
49. ברגסון גרשון, "ענינים חשובים", ב' / כ"ו—כ"ז / 65—64
50. ברגסון גרשון, "השועל (ביס) בא עם גרביים" "דברים מוזרים קורים בספרים" ב' / כ"ו—כ"ז / 66—65
51. ברגסון גרשון, "יש מפלצות באגם", ב' / כ"ו—כ"ז / 67—66
52. ברגסון גרשון, "ספרית קשב" 2, ב' / כ"ו—כ"ז / 68—67
53. ברגסון גרשון, "אצל סבתא נינה", ב' / כ"ו—ג"ו / 70—69
54. ברגסון גרשון, "אנייה בוערת בחוף תל-אביב", ב' / כ"ו—כ"ז / 71—70
55. ברגסון גרשון, ספרות המדע והטכנולוגיה לילדים עו"מ / כ"ח / 14—11
56. ברוך מירי, שירים של פיוס ורוגע, על יצירתה הספרותית של רבקה אליצור, ד' / כ"ב / 28—25
57. ברוך מירי, הנוף בשירה התיאורית ובשירה הלירית לילדים, עו"מ / כ"ג / 16—11
58. ברוך מירי, על קומה ועוד קומה בשירת ילן שטקליס, עו"מ / כ"ד / 21—18
59. ברוך מירי, עיון נוסף על הקשר בין חרון ומשמעות, עו"מ / כ"ה / 18—15
60. ברוך מירי, דרכי הדיבר בשירת הילדים, עו"מ / כ"ו—כ"ז / 13—9
61. ברזילי אמירה, על תרגום אחד, עו"מ / כ"ח / 40—39
62. גריפנסקר צפריה, "המסע השלישי של האלדברן, חברתי אדומת העין", ב' / כ"א / 47—46
63. גריפנסקר צפריה, מלאכת התרגום, יצירה מחדש, עו"מ / כ"ג / 32—30
64. גריפנסקר צפריה, "סתם סיפורים", ב' / כ"ד / 37
65. גריפנסקר צפריה, "הסיפור על הסיפור על הציפציה", ב' / כ"ח /
66. הדס ירדנה, פעימות של חום וחובה, ב' / כ"ג / 54—52
67. הדס ירדנה, "אגדת יוסף דונואס", ב' / כ"ה / 41—39
68. הדס ירדנה, "כוכב הלכת של יאירי" ב' / כ"ו—כ"ז / 77—76
69. הדס ירדנה, "אני וגופי" עו"מ / כ"ח / 20—18
70. המר זבולון, דברי ברכה, כ"א / 3
71. ויזל חוה, דרכי לארץ, ב. כצנלסון, ח"ק / כ"ג / 39—37
72. ויזל חוה, הוארד פאטס.האל הערום, ח"ק / כ"ד / 28—26
73. ויזל חוה, עם בוא הזכרון, ח"ק / כ"ה / 34—33
74. ויזל חוה, משה חלפן ז"ל — עשר שנים למותו, ד' / כ"ח / 46—45
75. זהבי אלכס, ספרות הילדים העברית — ההתחלה, עו"מ / כ"ב / 20—18
76. זהבי אלכס, הערות אחדות על לשון התרגום בספרי ילדים, עו"מ / כ"ג / 19—17
77. זהבי אלכס, "לאהוב עד מוות", ב' / כ"ד / 32—31
78. זהבי אלכס, מכנה משותף בספרות על השואה, עו"מ / כ"ו—כ"ז / 25—23
79. זהבי אלכס, "מדיון", ב' / כ"ו—כ"ז / 79—78
80. זהבי אלכס, "אליפים", ב' / כ"ח / 55—53
81. זמורה י, אל תדונו אל הילדים ללשון דלה, עו"מ / כ"א / 35—33
82. חובב לאה, סיפור מסגרת מכנה ותכלית, עו"מ / כ"ה / 18—15
83. חובב לאה, בגיא צלמוות, עו"מ / כ"ו—כ"ז / 43—42
84. חולבסקי שלום, "הפעמון מצלצל והפסקה אין", ב' / כ"ו—כ"ז / 82

85. חזקוניקס גלית, זמירות, אתה עלול לתעות ביער המכושף, ב' / כ"ח / 51—47
86. חנוני יוסף, אברהם ברודיס משורר ילדים, עו"מ / כ"א / 7—5
87. חסון שושנה, במחיצתה של רחל ינאית בן-צבי / כ"ב / 8—7
88. טרסייגיא אסתר, לזכרה של רחל ינאין בן-צבי / כ"ב / 6—4
89. טרסייגיא אסתר, דרכי לארץ, ב. כצנלסון, ח"ק / כ"ג / 39—37
90. טרסייגיא אסתר, חנה רוביגה, ד' / כ"ג / 57—56
91. טרסייגיא אסתר, מתוך בית אבי, ח"ק / כ"ו—כ"ז / 54—53
92. טרסייגיא אסתר, מן הקלסיקה הרוסית לילדים, עו"מ / כ"ח / 38—33
93. טשרנוביץ אבידר ימימה, לזכרו של זאב, / כ"ו—כ"ז / 93—92
94. יונאי שלומית, יחסו האדיפלי של אריך קסטנר לאמו, עו"מ / כ"ה / 23—19
95. יונאי שלומית, מספר הרהורים אחרי קריאת "אליפים", ב' / כ"ח / 58—56
96. ידלין אהרן, דברי ברכה / כ"א / 4
97. לוצקי נילי, כיצד נעלם סעיד", ב' / כ"א / 49—48
98. לוצקי נילי, תיבת נוח שלומיאל איש הלם, מ' / כ"ג / 46—40
99. גוי דב, מעשייה חדשה של לב טולסטוי ויסודותיה הפולקלוריים (ב), עו"מ / כ"א / 15—8
100. נשר חסידה, שירת מרים ילן שטקליס, עו"מ / כ"ד / 17—12
101. נשר חסידה, ילדים במחתרת, עו"מ / כ"ו—כ"ז / 48—44
102. סגל יוכבד, תעלולי מכי ודובי, במבט שני, ב' / כ"ג / 55
103. פולונסקי גליה, מעשייה חדשה של לב טולסטוי ויסודותיה הפולקלוריים (ב), עו"מ / כ"א / 15—8
104. פרג רחל, רבקה אליצור ז"ל, ד' / כ"ב / 29
105. פרדקין נירה, המידע בפסרי קריאה, עו"מ / כ"ג / 36—34
106. פרדקין נירה, חלוצים במדע / כ"ח / 22—21
107. פרוכטמן אגמון מאיה, מסביב לנקודות, עו"מ / כ"ו—כ"ז / 8—4
108. פרוכטמן אגמון מאיה, הפיל האדום בשגראז' עו"מ / כ"ח / 10—3
109. קיפניס לוין, על ספרי "ילדים במחתרת", ח"ק / כ"ד / 30—29
110. קיפניס לוין, שירי הראשון לגן-הילדים, עו"מ / כ"ו—כ"ז / 16—14
111. קצבורג מרים, התנ"ך הסוריאליסטי, עו"מ / כ"ב / 17—16
112. קרן עדה, קריאה בהמשכים, מ' / כ"ה / 47—45
113. רון צילה, על הוראת הסיפור העממי, מ' / כ"א / 45—38
114. רון צילה, "החלום והיום", עו"מ / כ"ו—כ"ז / 41—35
115. רות מרים, ד"ר סוס בעברית, עו"מ / כ"א / 32—29
116. רות מרים, הבדלים התפתחותיים דורשים שיקול-דעת בבחירה, עו"מ / כ"ד / 25—22
117. רות מרים, הבית הגדול שצמח מגרעין קטן, ב' / כ"ד / 41—38
118. רות מרים, המתווך בין הסופר לבין הילד המקשיב, מ' / כ"ד / 43—42
119. רות מרים, האריות מצחקים ופחדנים, עו"מ / כ"ה / 31—24
120. רות מרים, "למה זכה שמגר", ב' / כ"ה / 44—42
121. רות מרים, לכל אחד החלום שלו, ב' / כ"ב / 42—41

- 122. רות מרים, צרור פרחים לקברה של אנדה ד' / כ"ח / 41—44
- 123. רוזינר שולמית, "אהבת נערים", ב' / כ"ב / 43—45
- 124. רוזינר שולמית, תשבץ בספרות ילדים, מ' / כ"ד / 48—49
- 125. רוזינר שולמית סדרת "גלה ודע", הוצאת כתר / כ"ה / 23—24
- 126. רו הרצליה, איך להזמין תלמידים לנושא השואה, עו"מ / כ"ו—כ"ז / 32—34
- 127. רו הרצליה, "אניה בוערת בחוף תל-אביב", ב' / כ"ו—כ"ז / 71—72
- 128. רו הרצליה, "ספר החברים", ב' / כ"ו—כ"ז / 73—75
- 129. רו הרצליה, ספרי מידע לילדים עו"מ / כ"ה / 15—17
- 130. רו הרצליה, "הצל", ב' / כ"ח / 51—52
- 131. רחמיליבין רחל, חידון ספרים לעידוד הקריאה, מ' / כ"ב / 34—36
- 132. שה-לבן יוסף, "בדרך לגימנסיה", ב' / כ"ו—כ"ז / 80—81
- 133. תמיר עדה, מי מפחד מספרת קלסית לבני הגעורים, עו"מ / כ"ג / 27—29

רשימת הספרים לפי שמות המחברים

- 1. אבולעפיה יוסי, סידון אפרים, מעלה קרחות עס-עובד, 1980 / כ"ד / 52
- 2. אביעם אור, מה אני רואה מסדה, 1979 / כ"ד / 51
- 3. אנישר אסתר, בית בירושלים הוצאת אייר, 1979 / כ"ו—כ"ז / 85
- 4. אבס שלמה, יש מפלצות באגם ספרית פועלים, תש"ם / כ"ו—כ"ז / 65—66
- 5. אבנון יצחק, הדובון לאלא ספרית קשב, מסדה, 1979 / כ"ב / 40
- 6. אגסי אליהו, המכתב שנשלח עם הרוח עס-עובד, / כ"ב / 48
- 7. אדלר סיני, בגיא צלמוות יד ושם ירושלים, תשל"ט / כ"ו—כ"ז / 42—43
- 8. אדר תמר, מי צבע את השמים ביתן / כ"ו—כ"ז / 83
- 9. אדר תמר, קישקושרים של קשקשתא כתר-לי, 1978 / כ"ן—כ"ז / 83
- 10. אדר תמר, קשקשתא הכי בעולם יסוד, 1979 / כ"ח / 59
- 11. אדר תמר ובהרב חוה, עוד מעט יהיה לי אח יסוד / כ"ח / 59
- 12. אדר תמר ובהרב חוה, אוף איזה אח מרגיז יסוד, 1980 / כ"ה / 60
- 13. אוהרה מרי, ידידתי פליקה זמורה ביתן מודן, 1979 / כ"ג / 61
- 14. אולדריץ תומס ביילי, סיפורו של ילד רע זמורה ביתן מודן, 1979 / כ"ד / 52
- 15. אורגד דורית, חברתי אדומת העין הקיבוץ המאוחד / כ"א / 47
- 16. אופק אוריאל, שבע טחנות ועוד תחנה יבנה, 1980 / כ"ה / 50
- 17. אופק אוריאל, בדרך לגימנסיה ספרית פועלים, 1980 / כ"ו—כ"ז / 80—81
- 18. אורלב אורי, חולצת האריה ספרית קשב, מסדה, 1979 / כ"ב / 39
- 19. אורלב אורי, סיאמינה והחתולים של ימין משה עס-עובד, 1979 / כ"א / 52
- 20. אורלב אורי, מוצץ המזל עס-עובד, / כ"ה / 49
- 21. אטלס יהודה, גם הילד הזה הוא אני כתר, 1979 / כ"א / 55
- 22. אילן צבי, בעקבות מלחמות החשמונאים שרברק, תשכ"ט / כ"ג / 35
- 23. איינשטיין שלמה, מה זה סס? אלישר, 1980, / כ"ח / 60—61
- 24. אלון יפתח, מעשה במנות שהפעיל את המוח מסדה, 1979 / כ"ג / 58

- 25. אליצור רבקה, סוד כמוס לדובי מסדה, 1973 / כ"ב / 25—28
- 26. אליצור רבקה, שלום לך אורחת הסוכנות היהודית, 1966 / כ"ב / 25—28
- 27. אליצור רבקה, נחמד מכל ימים, הסוכנות היהודית, 1979 / כ"ב / 25—28
- 28. אליצור רבקה, בלילה ההוא הסוכנות היהודית, 1972 / כ"ב / 25—28
- 29. אליצור רבקה, הארמון על ההר מסדה, 1979 / כ"ה / 15—18
- 30. אמברלי אה, הקוסם מארץ אופ הקיבוץ המאוחד, 1980 / כ"ה / 52
- 31. אנדרהיל רות, זמר האילות עס-עובד / כ"ג / 35—36
- 32. ארגמן שמואל, מסתורין בסהרה זרקור, תשמ"א / כ"ח / 61
- 33. ארגמן שמואל, אל מול פני הסכנה זרקור / כ"א / 58
- 34. אשכנזי לודיק, שם שועלים יחללו הקיבוץ המאוחד, תשל"ט / כ"א / 58
- 35. בהרב חוה, אדר תמר, עוד מעט יהיה לי אח יסוד / כ"ח / 59
- 36. בהרב חוה, אדר תמר, אוף איזה אח מרגיז יסוד, 1980 / כ"ח / 60
- 37. בורלא עובד, אבא אמא ואני עס-עובד, 1979 / כ"ג / 59
- 38. בלטמן רעיה, משפחת ירון כתר, 1980 / כ"ח / 60
- 39. בנאי יוסי, אנונימוס בלפי הגדול מסדה, 1980 / כ"ה / 50
- 40. בן-ברק איתמר, כך נפרשו כנפיים עס-עובד, 1979 / כ"ח / 12—14
- 41. בן-דור דתיה, שירים שובבים הקיבוץ המאוחד, תש"ם / כ"ו—כ"ז / 84
- 42. בנוזמן חגית, למה לאמא מותר כתר-לי, 1979 / כ"ג / 58
- 43. בן-זכאי טלילה, אחרי הצלצול השלישי עס-עובד, 1979 / כ"ד / 52
- 44. בן-זכנען עוזי, הפילה תותי כתר, 1979 / כ"ב / 38
- 45. בן-נר יצחק, ידידי עמנואל ואני כתר, 1980 / כ"ו—כ"ז / 85
- 46. בן-עזר אהוד, בין חולות וכחול שמים יבנה, 1980 / כ"ה / 37—38
- 47. בן-שאול משה, חלונות לשמים מסדה, 1979 / כ"א / 58
- 48. בן-שלום יעל, הענן של ערן הקיבוץ המאוחד, תש"ם / כ"ה / 49, כ"ח / 17
- 49. בן-שלום שמואל, האסופית מגבול הצפון מסדה, 1979 / כ"א / 53
- 50. בר-עמוס, אניה בוערת בחוף תל-אביב הקיבוץ המאוחד, תש"ם / כ"ו—כ"ז / 70—72
- 51. ברג הנרי, חלילית דאן-7 במסע אל הכוכבים אלישר, 1979 / כ"ג / 60
- 52. ברגמן תמר, בשבת בבוקר כתר, 1979 / כ"ב / 39, 41—42
- 53. ברגסון גרשון, הפעמון מצלצל והפסקה אין מרכז הסתדרות המורים, תש"ם / כ"ו—כ"ז / 82
- 54. ברודס אברהם, מתנה דביר, תשי"ג / כ"א / 5—7
- 55. ברודס אברהם, שיר לחג דביר, תשט"ו / כ"א / 5—7
- 56. ברודס אברהם, לכל ימות השנה אמונים, תשכ"ו / כ"א / 5—7
- 57. ברודס אברהם, לילדי החביב אמונים, תשי"ח / כ"א / 5—7
- 58. ברודס אברהם, בוקר אור זימון, 1972 / כ"א / 5—7
- 59. ברנשטיין דב, בית-ספר לממציאים עס-עובד, 1965 / כ"ג / 34
- 60. בשביס-זינגר יצחק, שלומיאל איש הלם עס-עובד, 1978 / כ"ג / 43—46
- 61. בשביס-זינגר יצחק, נפתלי בעל המעשיות וסוסו עס-עובד, 1980 / כ"ה / 61
- 62. גולדברג אלי, עכברון ארוך ונב אלישר, 1979 / כ"א / 55
- 63. גולדברג לאה, שמגר הנגר ספרית פועלים / כ"ה / 42—44
- 64. גולדן פרדריק, מושבות בחלל עס-עובד, 1980 / כ"ה / 51
- 65. גונן רבקה, חבורת חץ מסדה, 1979 / כ"ג / 34
- 66. גור מנדי, נשארתי בחיים קיבוץ דליה ומורשת, 1980 / כ"ו—כ"ז / 21
- 67. גורקי מקסים, סיפורים ואגדות דטסקיה ליטרטורה / כ"ח / 33—38
- 68. גורקי מקסים, אנקורון דטסקיה ליטרטורה, 1968 / כ"ח / 33—38

- 69. גרובסקי יו, האדם המאולף היטב
- הקיבוץ המאוחד / כ"ב / 48
- 70. גרעין מיכאל, שחק סיפור
- כתר, 1978 / כ"ד / 50 / כ"ה / 16
- 71. גרעין מיכאל, איך תושבים מה ?
- כתר, 1978 / כ"ח / 16
- 72. דה-סג'יר, זכרונותיו של חמור
- עמיהי, 1979 / כ"ג / 60
- 73. דוקטור סוס, חתול תעלול
- כתר, 1979 / כ"א / 32—29
- 74. דוקטור סוס, חתול תעלול חוזר
- כתר, 1979 / כ"א / 32—29
- 75. דוקטור סוס, גדליהו והמיסטוק
- כתר, 1979 / כ"א / 32—29
- 76. דוקטור סוס, הקביים של המלך
- כתר, 1979 / כ"א / 32—29
- 77. דוקטור סוס, (השועל בים) בא עם גרביים
- כתר, 1980 / כ"ו—כ"ז / 66—65
- 78. דוקטור סוס, דברים מוזרים קורים בספרים
- כתר, 1980 / כ"ו—כ"ז / 66—65
- 79. דיוויד גרבו, תיבת נוח
- מסדה, 1979 / כ"ג / 42—40
- 80. דיסני וולט, סידרת מיני דיסני
- יבנה, 1979 / כ"א / 56
- 81. דיפו דניאל, רובינסון קרוזו
- / כ"ח / 32—25
- 82. דישון יהודית, הצפרדע הקנאית הארנבת
- הפקחית
- עם-עובד, 1979 / כ"א / 56
- 83. דשא מיכאל, טוסו בוועות למרום
- יסוד, 1980 / כ"ו—כ"ז / 83
- 84. האצ'ניס פט, יום הולדת שמח
- עם-עובד, 1979 / כ"ג / 48—47
- 85. הדס ירדנה, (ליקטה) ידידי החלום
- עמיהי, תשל"ט / כ"ג / 51
- 86. הדס ירדנה, (ליקטה) טוב לי להיות קטן
- עמיהי, תש"ם / כ"ג / 51
- 87. הולנדר רחל, החלום והיום
- הקיבוץ המאוחד, 1979 / כ"ה / 51
- 88. הורביץ משה, אלפיים משחק ומשחק
- הקיבוץ המאוחד, תשל"ח / כ"א / 58
- 89. הלוי מנחם, עוף החול
- הקיבוץ המאוחד, 1979 / כ"ב / 38—37

- 90. הלוי מניה, את אמא של אילן
- מסדה, 1980 / כ"ו—כ"ז / 22
- 91. הלסינג לרנט, הדלעת המופלאה
- עם-עובד, 1975 / כ"ב / 46 / כ"ד / 41—38
- 92. הראובני עמנואל, ישראל הישועים ואתרי-עתיקותיהם
- מסדה, 1979 / כ"ג / 47
- 93. הראל דוד, נאור לאה, הצבעים של ירון
- כתר-לי / כ"ד / 50
- 94. הראל נירה, מעשה בשלוש צמות ארוכות
- ספרית קשב, מסדה, 1979 / כ"ב / 40
- 95. הראל נירה, שפת הסימנים של נועה
- כתר-לי, 1979 / כ"ג / 58
- 96. הרגריבס רוגר, ירון העכברון
- זמורה ביתן מודן / כ"א / 56
- 97. וילדר אינגלס לורה, בית קטן ביער, בית קטן בערבה
- זמורה ביתן מודן, 1979 / כ"ג / 35
- 98. וילנסקי צביה, פרסקי נתן, הסיפורים שלי
- יבנה, 1979 / כ"ג / 54—52
- 99. ורדי זאב, כיצד נעלם סעיד
- ספרית פועלים, 1978 / כ"א / 22—21
- 100. זרחי נורית, זכרונות מן השרוויל
- עם-עובד, תשל"ט / כ"א / 57
- 101. זרחי נורית, מיכל וקומקום האדים
- הקיבוץ המאוחד, 1979 / כ"ב / 48
- 102. זרחי נורית, הילד והדוב
- הקיבוץ המאוחד, תש"ם / כ"ו—כ"ז / 86
- 103. חביב מעוז, לחזור ויהי מה
- שרברק, 1979 / כ"א / 20—19
- 104. חובב רחל, תעלולי מכי ודובי
- דביר / כ"א / 51 / כ"ג / 55
- 105. חנני יוסף, אחד נגד כולם
- אור-עם / כ"ג / 59
- 106. טהרילב יהורם, הגוזל
- ספרית קשב 2, מסדה / כ"ו—כ"ז / 67
- 107. טהרילב יהורם, הדודה שלי מרחוב הנביאים
- עם-עובד, 1979 / כ"ה / 48
- 108. טוחן רפי, הלכנו להרמון והגענו לדמשק
- הקיבוץ המאוחד, תשל"ט / כ"ב / 49
- 109. טולסטוי לב, כל כתבי, הודונסטוניה ליטרטורה
- 1964 / כ"ח / 38—33
- 110. טנא שלמה, אמא קטנה
- עם-עובד, 1979 / כ"ד / 51

- 111. טרברס פ. ל., מרי פופינס בגן הציבורי
- זמורה ביתן מודן, 1980 / כ"ח / 61
- 112. טשרנוביץ אבידר ימימה, מוקי ברוגנו עם אמא
- ספרית קשב 2, מסדה / כ"ו—כ"ז / 67
- 113. טשרנוביץ אבידר ימימה, רכב אש
- ברונפמן, 1979 / כ"ב / 15
- 114. טשרנוביץ אבידר ימימה, באמת או כשהיינו מעטים
- ספרית פועלים, 1978 / כ"ב / 15
- 115. טשרנוביץ אבידר ימימה, מבצע 52
- מסדה, 1951 / כ"ב / 15
- 116. טשרנוביץ אבידר ימימה, מגדלים בירושלים
- מסדה, 1968 / כ"ב / 15
- 117. טשרנוביץ אבידר ימימה, הביתה
- עם-עובד, 1960 / כ"ב / 15
- 118. טשרנוביץ אבידר ימימה, בשביל המתפתל
- טברסקי, 1955 / כ"ב / 15
- 119. טשרנוביץ אבידר ימימה, במעגל הסתרים
- דבר, 1955 / יומן / 1969 / כ"ב / 14
- 120. טשרנוביץ אבידר ימימה, שני רעים יצאו לדרך
- טברסקי, תש"י / כ"ב / 14
- 121. טשרנוביץ אבידר ימימה, תנתן בא להתארח
- מסדה, 1979 / כ"ח / 59
- 122. יובל נורית, טוב להיות עם החיות
- כתר-לי, 1979 / כ"ב / 47
- 123. יובל שושנה, חלומות
- כתר-לי, 1979 / כ"ב / 47
- 124. יכין עזרא, סיפורו של אלנקם עזריאל
- תשל"ט / כ"א / 58
- 125. ישעיהו ישראל, בעל התלתלים
- משרד הבטחון בשיתוף המרכז לשילוב מורשת
- המזרח משרד החינוך והתרבות / כ"ה / 41—39
- 126. כץ אבנר, מישוה מוצא כתר
- כתרי / כ"א / 55
- 127. כץ אבנר, מישוה מוצא פרח
- כתרי / כ"א / 55
- 128. כץ אבנר, ואו הצב כנה לו בית
- כתרי / כ"א / 55
- 129. כהן שלומית, חומפס
- ספרית קשב 2, מסדה / כ"ו—כ"ז / 67
- 130. כהן שלומית, מחשבות שאינן רוצות לישון
- הקיבוץ המאוחד, תש"ם / כ"ג / 49—48
- 131. לבני שרה, הילדה מהקומה הראשונה
- אלישר, 1979 / כ"ד / 36

- 132. לואיס סטיבן, עיר החיות
- עם-עובד / כ"ד / 51
- 133. לורך יואב, עיניים חשובים
- אלישר, 1980 / כ"ו—כ"ז / 65—64
- 134. לורך יעקב, רון-פרד גלילה, החלוצים
- אלישר, 1980 / כ"ח / 61 / כ"ו—כ"ז / 85
- 135. ליבי שרה, העכביש האמן
- אלישר, ספרית יובל, 1979 / כ"ד / 34—33
- 136. ליבמן אירנה, הילדה בלבן
- הקיבוץ המאוחד, תש"ם / כ"ה / 51 / כ"ד / 33
- 137. ליוני ליאור, דג הוא דג
- הקיבוץ המאוחד, תש"ם / כ"ד / 34
- 138. למב צרלס זמרי, מסיפורי שקספיר
- מחברות לספרות, 1965 / כ"ח / 40—39
- 139. לניאדו כרמי מאירה, פרקי יוסקה
- ש"י, 1980 / כ"ו—כ"ז / 84
- 140. מאיר מירה, אלינה היא אילנה
- ספרית פועלים / כ"ה / 47
- 141. מאיר מירה, פעם היה ילד שלא רצה לישון לבדו
- ספרית פועלים / כ"ז—כ"ז / 64—63
- 142. מאיר מירה, מי אשם ?
- ספרית פועלים, 1979 / כ"ג / 50—49
- 143. מגד אהרן, אהבת נעורים
- דביר, תשל"ט / כ"ב / 45—43
- 144. מורד עזרא, "זוהי חידתי מהי עדתי
- אלי"ף, 1980 / כ"ה / 49
- 145. מורקין דן, צבע בא לעולם
- תמוז, 1976 / כ"ב / 46
- 146. מיכילי בני, הטירה שבדרך
- עם-עובד, 1980 / כ"ה / 36—35
- 147. מירן ראובן, כוכב הלכת של יאירי
- הקיבוץ המאוחד, תש"ם / כ"ו—כ"ז / 77—76 / כ"ח / 17
- 148. מקולי דיוויד, פירמידה
- אדם, 1980 / כ"ה / 52
- 149. מרום עווד, הרפתקה בטייסת
- מסד, 1980 / כ"ה / 37—36 / כ"ח / 14—13
- 150. נאור מרדכי, סיפורי לילה
- יבנה, תש"ם / כ"ה / 50
- 151. נאור לאה, הראל דוד, הצבעים של ירון
- כתר-לי / כ"ד / 50
- 152. גדלרניר רודי, איזה כיף לפטר פן
- אלישר / כ"ו—כ"ז / 85

206. רימון צבי, מה הענינים אלישר, 1980 / כ"ו-כ"ז / 84
207. שאול לוי, כוז לספר הלבן עמיחי, 1979 / כ"א / 52
208. שביט יעקב, ספר אוריה מסדה, 1979 / כ"ג / 59
209. שביט יעקב, מדין עס-עובד, תש"ם / כ"ה / 51, כ"ו-כ"ז / 78-79
210. שטאל א, ספר התורה מוויאון ישראל אגף הנוער, 1978 / כ"ב / 49
211. שטרייט-וורצל אסתר, אליפים עמיחי, 1981 / כ"ח / 53-55
212. שילוני שושנה, פנימיית הניצולים יזרעאל, 1979 / כ"ב / 49
213. שילוני רחל, רוצה לתת לך מתנה טרקלין, 1980 / כ"ה / 60
214. שלום-עליכם, מוטל בן פיסה החון כתר, 1976 / כ"ג / 20-24
215. שמאלי אליעזר, סיפורים וציפורים עס-עובד, 1980 / כ"ח / 61
216. שנהב חיה, ספר משתולל עס-עובד, 1979 / כ"א / 50-51
217. תמוז בנימין, ספר החברים הקיבוץ המאוחד, תש"ם / כ"ו-כ"ז / 73-75

194. קרוס רומונד, הבלון שברת אל הגג עמיחי, 1979 / כ"ד / 50
195. קרוני נירה, בחצר מאחורי הבית ספרית פועלים, תש"ם / כ"ה / 49
196. קרוני רבקה, רותי שמוטי, מסדה / כ"ה / 47
197. קרוני רבקה, המסע של תיק ותק ספרית קשב 2, מסדה / כ"ו-כ"ז / 67
198. הגב מנחם, הגיגה של שירים 1979 / כ"ו-כ"ז / 4-8
199. רואי אמיליה, סיפור אחר הקיבוץ המאוחד, 1980 / כ"ד / 51
200. רוטרי נוח, אנחנו אוהבים חיות עס-עובד, 1979 / כ"ג / 60
201. רוניפדר גלילה, ג'נג' או המרגל מדירת הגג אלישר, 1980 / כ"ה / 61
202. רוניפדר גלילה, לורך יעקב, החלוצים אלישר, 1980 / כ"ח / 21-22
203. רוניפדר גלילה, לורך יעקב, החלוצים, אלכסנדר פלמינג אלישר, 1980 / כ"ז-כ"ז / 85
204. רוסנו אילנה, קשקוש בלבוש רוסנו, 1980 / כ"ח / 60
205. ריטויאו ע, הצ'וקצים קראו לו סון מסדה, 1979 / כ"ד / 34-35

173. פרנקל זיגי, מי אני? כתר, 1979 / כ"ב / 46
174. פרסקי נתן וילנסקי צביה, הסיפורים שלי יבנה, 1979 / כ"ב / 46
175. פרץ אבנר, יש לי נמש ספרית פועלים, תשל"ט / כ"א / 56-57
176. צילקה דן, המסע השלישי של האלדרון הקיבוץ המאוחד / כ"א / 46
177. קאר רחל, אני צפרדע אני ציפור אני עף קרני, 1979 / כ"ד / 52
178. קאופמן ג'י, אני וגופי יבנה / כ"ח / 18-20
179. קדם גאולה, המכתב שלא הגיע יזרעאל, 1979 / כ"א / 57
180. קוניוק אילנה, אולי בכל זאת אלישר, 1981 / כ"ה / 55-58, 59
181. קופר אירית, כחלוף הכל הקיבוץ המאוחד / כ"ז-כ"ז / 22
182. קורצ'אק יאנוש, הנער העקשני אדם, 1978 / כ"ה / 49
183. קורצ'אק יאנוש, המלך מתיא הראשון כתר, 1979 / כ"ג / 24-26
184. קופלינג רודיאורד, סתם סיפורים ספרית פועלים, 1978 / כ"ד / 37
185. קמחי יעקב, מעשה בשמגבוץ הקיבוץ המאוחד, 1979 / כ"ב / 47
186. קניוק יורם, הבית שבו מתים הג'וקים משיבה טובה ספרית פועלים, 1979 / כ"א / 50
187. קסטנר אריק, אמיל והתאומים יזרעאל / כ"ה / 19-23
188. קסטנר אריק, כאשר הייתי נער קטן יזרעאל, 1973 / כ"ה / 19-23
189. קסטנר אריק, הכיתה המעופפת אחיאסף, 1969 / כ"ה / 19-23
190. קסטנר אריק, פיצפונת ואנטון יזרעאל / כ"ה / 19-23
191. קפלן שבת, בן האדמה אורנשטיין-יבנה, 1979 / כ"א / 57
192. קפניס לוי, בית שלום אורי-עם / כ"ה / 48
193. קפניס לוי, ילדים במחתרת יעד / כ"ו-כ"ז / 44-48

153. נחתומי אברהם, בעיירה מספרים ספרית פועלים, 1980 / כ"ה / 51
154. נסביט אדית, ילדי המסילה זמורה ביתן מודן, 1979 / כ"ד / 51
155. סאותהול איבן, דרך האפר יזרעאל, 1973 / כ"ג / 36
156. סואל אנה, הקסם השחור זמורה ביתן מודן, 1979 / כ"ג / 61
157. סוביל דובלד, דני ידעני ש. פרידמן / כ"ב / 48
158. סטרלינג נורת, פרא זמורה ביתן מודן, 1979 / כ"ו-כ"ז / 83
159. סידון אפרים, אבולעפיה יוסי, מעלה קרחות עס-עובד, 1980 / כ"ד / 52
160. סידון אפרים, הצל עס-עובד, 1980 / כ"ח / 51-52
161. סמילנסקי ברכה, הים הכחול חן, תשכ"ג / כ"ב / 31-33
162. עומר דבורה, לאהוב עד מוות שרברק, תש"ם / כ"ד / 31
163. עומר דבורה, קול קרא בחשכה זמורה ביתן מודן, 1980 / כ"ו-כ"ז / 86
164. עומר דבורה, אגדות היער המכושף, מסיפורי האחים גרים שרברק, 1980 / כ"ח / 47-51
165. עומר דבורה, אגדות הארמון הקסום מסיפורי האחים גרים שרברק, 1980 / כ"ח / 47-51
166. עמיר פינקרפלד אנה, שירי ילדים דביר, 1934 / כ"ה / 41-44
167. עומר דבורה, הבכור לבית אבי עס-עובד, 1967 / כ"ג / 36
168. עמיר זוהר עליזה, אצל סבתא נינה ספרית פועלים, 1980 / כ"ו-כ"ז / 69
169. פיין, נור אל כאן אנה זמורה ביתן מודן, 1979 / כ"ו-כ"ז / 86
170. פינקל שמעון, תנה רובינה, מונוגרפיה על רקע זכרונות עקד, 1978 / כ"ג / 56-57
171. פיש תמר, אני אוהב לקשקש על הלוח עמיחי, 1980 / כ"ו-כ"ז / 83
172. פרנקל אלונה, טיול אחר מסדה, 1979 / כ"ג / 59

ד"ר אוריאל אופק, ד"ר מאיה אגמון פרוכטמן, גרשון ברגסון, ירדנה הדס, ד"ר מירי ברוד, לאה חובב, צפרירה גר, הרצליה רז, ד"ר אסתר טרסי-גיא — ראה חוברת ב', ג', כ"ו—כ"ז.
 מרים רות — ראה חוברת ב', כ"ב.
 ברזילי אמירה — ראה חוברת ד', כ"ח.

ה ת ו כ ן

עיון ומחקר	
3	דבר אלי במלים — ד"ר מירי ברוך וד"ר מאיה פרוכטמן
11	על ספרי ילדים שעיקרם תצלומים — לאה חובב
17	— שירים לילדים ושל ילדים — גרשון ברגסון
21	— אופנה של שירים — אמירה ברזילי
29	בת מאה וצעירה לעד — ד"ר אוריאל אופק
דמויות	
34	אברהם רגלסון ז"ל — ד"ר אוריאל אופק
חווית הקריאה	
35	ילדות — ד"ר אסתר טרסי
ביקורת	
במבט ראשון : 1. הגיבור של הכיתה ; 2. עיר כחולה ; 3. דוקא כן ואי אפשר ; 4. שירים שובבים ; 5. טבעת הקסמים ; 6. בלי שום סבה מיוחדת — גרשון ברגסון	
36	נעים להכיר את בני ארצנו — מרים רות
42	הסיפור על הסיפור על ציופצ'ה — צפרירה גר
44	צללים ארוכים — ירדנה הדס
45	הקוסם מארץ אופ — הרצליה רז
47	
48	ממדף הספרים
51	הספר הטוב במחיר מוזל
53	מפתחות
62	תוכן באנגלית

SIFRUT YELADIM VANOAR
 JOURNAL FOR CHILDREN'S AND YOUTH LITERATURE

September 1981, Vol. VIII, No. 1 (29)

ISSN 0334-276X

Editor; G. BERGSON

18 King David St.

Jerusalem, Israel

CONTENTS

<i>Study and Research</i>	
Speak to me — with words	Dr. M. Baruch & Dr. M. Fruchtmann 3
Children's Books — Mainly Photographs	Leah Hovav 11
Poems for children by children	Gershon Bergson 17
Fashion (?) in Poetry	Amira Barzilai 21
One Hundred Years Old But Always Young	Dr. Uriel Ofek 29
<i>Personalities</i>	
The Late Abraham Regelson	Dr. Uriel Ofek 84
<i>Reading Experience</i>	
Childhood	Dr. Esther Tarsi 35
<i>Reviews</i>	
At First Sight	35
The Class' Hero	
Blue City	
At All Costs And Impossible	
Mischievous Poems	
The Magic Ring	
For No Special Reason	G.B.
Nice to know The People of our Country	Miriam Roth 42
The Story of the "Chopcha" Story	Zafrira Ger 44
Long Shadows	Yardena Hadas 45
The Wizard of Op	Herzlia Raz 47
	48
<i>From the Bookshelf</i>	
An Annotated List for the Lower Middle and Upper Grades	51
Recommended Books at Reduced Prices	53
Index to Issues 21—28 (1979—1981)	